

TMMOB
Ziraat Mühendisliği Odası

Türkiye Ziraat Mühendisliği
VIII. Teknik Kongresi
Bildiriler Kitabı-1

12-16 Ocak 2015
Ankara

SÜS BİTKİLERİ ÜRETİMİNDE DEĞİŞİMLER VE YENİ ARAYIŞLAR

**Soner KAZAZ¹, Kamil ERKEN², Özgül KARAGÜZEL³, Şevket ALP⁴,
Mustafa ÖZTÜRK², Ayşe Serpil KAYA³, Fatih GÜLBAĞ², Mükremin TEMEL²,
Serdar ERKEN²Yasemin İzgi SARAÇ⁵, Zuhale ELİNÇ⁶,
Ali SALMAN⁷, Murat HOCAGİL⁸**

ÖZET

Dünyada 1 milyon 573 bin 167 ha alan ve 50 milyar 275 milyon 700 bin € değerinde süs bitkileri üretimi yapılmaktadır. Türkiye’de süs bitkileri üretim alanları son 8 yıllık dönemde (2005-2013) %41.55 oranında artarak 45.125,7 da’ya ulaşmıştır. Süs bitkileri ihracatımız ise aynı dönemde yaklaşık %50 oranında artış göstererek 71 milyon 345 bin \$’a yükselmiştir. Ülkemizdeki süs bitkileri üretim alanlarının %71.85’ini dış mekan süs bitkileri, %24.48’ini kesme çiçekler, %2.45’ini iç mekan süs bitkileri ve %1.23’ünü doğal çiçek soğanları oluşturmaktadır. Süs bitkileri üretim alanları iller bazında değerlendirildiğinde, Sakarya ili %27.8’lik pay ile ilk sırada yer alırken, bunu %23.64’lük payla İzmir ve %12.49’luk payla Antalya ili izlemektedir. Ürün gruplarına göre 2013 yılı süs bitkileri ihracatı incelendiğinde, ihracatımızın %49.06’sını (35 milyon 2 bin \$) kesme çiçekler, %45.68’ini (32 milyon 593 bin \$) dış mekan süs bitkileri, %2.8’ini (2 milyon bin \$) çiçek soğanları ve %2.45’ini (1 milyon 749 bin \$) iç mekan süs bitkileri oluşturmaktadır. Türkiye süs bitkileri ihracatının büyük bir Böl.nü başta Hollanda (%17.88) ve İngiltere (%16.11) olmak üzere Türkmenistan (%13.57), Almanya (%13.14) ve Irak (%11.37)’a gerçekleştirmektedir. Ülkemiz süs bitkileri sektörü ithalat bakımından değerlendirildiğinde, son 8 yıllık dönemde (2005-2013) süs bitkileri ithalatımız %69.28 oranında artış göstererek 85 milyon 248 bin \$’a yükselmiştir. Süs bitkileri ithalatımızın yaklaşık %68.61’ini (58 milyon 487 bin \$) dış mekan süs bitkileri, %19.31’ini (16 milyon 463 bin \$) iç mekan süs bitkileri, %8.33’ünü (7 milyon 100 bin \$) çiçek soğanları ve %3.75’ini (3 milyon 198 bin \$) kesme çiçekler oluşturmaktadır. Hollanda (%37.9), İtalya (%35.15) ve Almanya (%11.59) en fazla süs bitkileri ithalatı yapılan ülkelerdir.

Türkiye süs bitkileri sektörü dış ticaret dengesinde yıllar itibariyle yaşanan dalgalanmalara rağmen ülkemizin sahip olduğu uygun iklimsel ve coğrafi koşulları, zengin biyoçeşitliliği, pazar ülkelere yakınlığı, ucuz işgücü ve alternatif yenilebilir enerji kaynakları ile önemli avantajlara sahiptir. Son yıllarda ihracatın önemli oranda artması, ürün bazında nispeten çeşitlendirmeye gidilmesi, alternatif pazar arayışlarında yaşanan olumlu gelişmelerle ülkemiz süs bitkileri sektörü her geçen yıl büyüyen ve bu büyümeyle birlikte ülke ekonomisine katkısı da artan dinamik bir sektör konumuna gelmiştir.

¹ Doç.Dr., Ankara Üni. Ziraat Fak.Bahçe Bitkileri Böl., Ankara

² Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yalova

³ Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Antalya

⁴ Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üni. Ziraat Fak.Peyzaj Mimarlığı Böl., Van

⁵ Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Samsun

⁶ Doç.Dr., Akdeniz Üniv. Güzel Sanatlar Fak.İç Mimar ve Çevre Tasarımı Böl., Antalya

⁷ Yrd.Doç.Dr., Ege Üni. Bayındır MYO Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı, İzmir

⁸ Alata Bahçe Kültürleri Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, Mersin

Türkiye'nin süs bitkileri sektöründeki öncelikli hedeflerinden biri tüketici taleplerini karşılayabilecek, iç ve dış pazarda tercih edilebilecek yerli süs bitkisi çeşitlerinin geliştirilmesi, diğeri ise süs bitkileri ihracatını 2023 yılında 500 milyon \$ seviyesine çıkarmak olmalıdır.

Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'de süs bitkileri sektörünün mevcut durumu, ülkemiz süs bitkileri alt sektörünün (kesme çiçekler, dış mekan süs bitkileri, iç mekan süs bitkileri ve çiçek soğanları) üretim alanları, dış ticareti, sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ile süs bitkileri üretiminde değişimler ve yeni arayışlar konularında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süs bitkileri, üretim, ihracat, ithalat, verim, kalite, Türkiye

1. DÜNYADA SÜS BİTKİLERİ ÜRETİMİ

1.1. Üretim Alanları

Dünyada 2009 yılında 1 milyon 518 bin 991 ha olan süs bitkileri üretim alanları 2012 yılında %3.57'lik bir artışla 1 milyon 573 bin 167 ha'a ulaşmıştır. Kıtalar arasında Asya-Pasifik 1.05 milyon ha alan ve %67.31'lik payla süs bitkileri üretim alanlarında lider konumunda olup bunu 223.374 ha alan ve %14.20'lik payla Kuzey Amerika izlemektedir. Süs bitkileri üretim alanları faaliyet alanlarına göre değerlendirildiğinde, dış mekan süs bitkileri (892.939 ha) ilk sırada yer alırken, bunu kesme çiçek ve saksılı süs bitkileri (651.800 ha) izlemektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Dünya Süs Bitkileri Üretim Alanlarının Kıtalara Göre Değişimi (Ha)

Kıta	Kesme Çiçek ve İç Mekan Süs Bitkileri		Dış Mekan Süs Bitkileri		Çiçek Soğanları		Toplam		Değişim (2009-2012)	
	2009	2012	2009	2012	2009	2012	2009	2012	Alan	%
Avrupa	48.705	61.500	99.970	101.000	30.328	21.000	179.003	183.500	4.497	2,51
Orta Doğu	4.026	4.100	1.968	1.968	54	64	6.048	6.132	84	1,39
Afrika	7.604	18.200	-	-	-	-	7.604	18.200	10.596	139,35
Asya/Pasifik	523.829	468.000	449.690	586.069	5.363	4.892	978.882	1.058.961	80.079	8,18
Kuzey Amerika	21.067	17.000	203.346	203.902	2.472	2.472	226.885	223.374	-3.511	-1,55
Orta ve Güney Amerika	97.152	83.000	23.417	-	-	-	120.569	83.000	-37.569	-31,16
Toplam	702.383	651.800	778.391	892.939	38.217	28.428	1.518.991	1.573.167	54.176	3,57

AIPH ve Union Fleurs, 2010; 2013

1.2. Üretim Değeri

2009 yılı verilerine göre 44 milyar 529 milyon 770 bin € olan dünya süs bitkileri üretim değeri 2012 yılında %12.9'luk artışla 50 milyar 275 milyon 700 bin €'ya yükselmiştir. Avrupa kıtası %37.24'lük payla dünyada en fazla süs bitkileri üretim değerine sahip kıta olup bunu %32.22'lik oranla Asya-Pasifik izlemektedir. Dünya süs bitkileri üretim değerleri faaliyet alanlarına göre değerlendirildiğinde, kesme çiçekler ve saksılı süs bitkileri 28 milyar 192 milyon € üretim değeriyle ilk sırada yer almaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Dünya Süs Bitkileri Üretim Değerlerinin Kıtalara Göre Değişimi (Milyon Euro)

Kıta	Kesme Çiçek ve İç Mekan Süs Bitkileri		Dış Mekan Süs Bitkileri		Çiçek Soğanları		Toplam		Değişim (2009-2012)	
	2009	2012	2009	2012	2009	2012	2009	2012	Değer	%
Avrupa	10.843	12.300	5.581	5.850	573,5	571,5	16.997,50	18.721,50	1.724,00	10,14
Orta Doğu	220	250	-	-	8	-	228	250	22	9,65
Afrika	634	700	-	-	-	-	634	700	66	10,41
Asya/Pasifik	7.608	8.642	3.962	7.450	102,27	105,2	11.672,27	16.197,20	4.524,93	38,77
Kuzey Amerika	5.450	3.900	8.107	8.107	-	-	13.557	12.007	-1.550	-11,43
Orta ve Güney Amerika	1.441	2.400	-	-	-	-	1.441	2.400	959	66,55
Toplam	26.196	28.192	17.650	21.407	683,77	676,7	44.529,77	50.275,70	5.745,93	12,90

AIPH ve Union Fleurs, 2010; 2013

Kesme çiçek ve saksılı bitkiler faaliyet alanında dünyada en fazla üretim değerine sahip ülkeler Çin (4.97 milyar €), Hollanda (4.13 milyar €), ABD (3.21 milyar €), Japonya (2.5 milyar €), Almanya (1.7 milyar €) ve İtalya (1.37 milyar €) iken dış mekan süs bitkilerinde en fazla üretim değerine sahip ülkeler ABD (7.79 milyar €), Çin (6.05 milyar €), İtalya (1.29 milyar €), Japonya (924 milyon €), Almanya (914 milyon €)'dir. Çiçek soğanlarında ise Hollanda (570 milyon €) en fazla üretim değerine sahip ülke konumundadır (AIPH ve Union Fleurs, 2013).

1.3. Dış Ticaret

Dünyada süs bitkileri ihracatı 2013 yılında, 2009 yılına göre %11.5 artış göstererek 21 milyar 765 milyon 30 bin \$'a ulaşmıştır. 2013 yılı verileri dikkate alındığında, dünya süs bitkileri ihracatında lider ülke konumunda olan ülkeler sırasıyla Hollanda (10.79 milyar \$), Kolombiya (1.34 milyar \$), Almanya (1.10 milyar \$), Belçika (1.03 milyar \$), İtalya (885.2 milyon \$), Ekvator (841.1 milyon \$) ve Kenya (721.91 milyon \$)'dir (Çizelge 3).

Dünya süs bitkileri ihracatı faaliyet alanlarına göre değerlendirildiğinde, kesme çiçekler (GTİP 0603) 9 milyar 674 milyon \$ [(kesme çiçekler; 8 milyar 442 milyon \$, kesme yeşillikler 1 milyar 232 milyon \$)] ile ilk sırada yer alırken, bunu 8 milyar 189 milyon \$ ile canlı bitkiler [(GTİP 0602) (iç ve dış mekan süs bitkileri)] izlemiştir. Çiçek soğanlarının (GTİP 0601) ihracat değeri ise 1 milyar 656 milyon \$'dır (trademap.org., 2014).

Çizelge 3. Dünya Süs Bitkileri İhracatının Ülkelere Göre Değişimi

Ülke	2009 (1000 \$)	2013 (1000 \$)	Değişim (2009-2013)		Ülke	2009 (1000 \$)	2013 (1000 \$)	Değişim (2009-2013)	
			Değer (1000 \$)	%				Değer (1000 \$)	%
Hollanda	10.287,43	10.792,04	504,6	4,91	İspanya	281,91	347,83	65,92	23,38
Kolombiya	1.055,75	1.344,65	288,9	27,36	Kanada	264,77	305,56	40,79	15,41
Almanya	886,85	1.108,31	221,47	24,97	Çin	188,27	277,09	88,82	47,18
Belçika	791,57	1.003,84	212,27	26,82	Etiyopya	150,59	257,05	106,46	70,70
İtalya	806,38	885,27	78,89	9,78	Tayvan	113,29	190,96	77,67	68,56
Ekvator	549,05	841,16	292,11	53,20	Fransa	207,38	172,61	-34,78	-16,77
Kenya	479,4	721,91	242,51	50,59	İsrail	260,4	171,36	-89,05	-34,19
Danimarka	615,81	650,41	34,61	5,62	Diğerleri	2.175,98	2.277,45	101,47	4,66
ABD	405,44	417,53	12,09	2,98	Toplam	19.520,27	21.765,03	2.244,76	11,50

trademap.org., 2014

Dünya süs bitkileri ithalatı 2013 yılında 2009 yılına göre %11.31 oranında artarak 19 milyar 449 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Dünyada en fazla süs bitkileri ithal eden ülkeler sırasıyla Almanya (3.46 milyar \$), Hollanda (2.09 milyar \$), ABD (1.91 milyar \$), İngiltere (1.69 milyar \$), Fransa (1.3 milyar \$) ve Rusya (960 milyon \$)'dir (Çizelge 4). Dünya süs bitkileri ithalatı ürün gruplarına göre değerlendirildiğinde, kesme çiçeklerin ithalat değeri 9 milyar 284 milyon \$ (kesme çiçekler; 8 milyar 111 milyon \$, kesme yeşillikler 1 milyar 173 milyon \$) iken, canlı bitkilerin (iç ve dış mekan süs bitkileri) 7 milyar 561 milyon \$, çiçek soğanlarının ise 1 milyar 749 milyon \$'dir (trademap.org., 2014).

Çizelge 4. Dünya Süs Bitkileri İthalatının Ülkelere Göre Değişimi

Ülke	2009 (1000 \$)	2013 (1000 \$)	Değişim (2009-2013)		Ülke	2009 (1000 \$)	2013 (1000 \$)	Değişim (2009-2013)	
			Değer (1000 \$)	%				Değer (1000 \$)	%
Almanya	3.521,59	3.463,15	-58,44	-1,66	İsviçre	531,32	642,64	111,32	20,95
Hollanda	1.902,55	2.095,36	192,81	10,13	İtalya	661,27	642,27	-19	-2,87
ABD	1.578,54	1.915,58	337,03	21,35	Avusturya	439,71	448,97	9,25	2,10
İngiltere	1.475,85	1.698,96	223,11	15,12	Kanada	341,95	406,15	64,2	18,78
Fransa	1.533,56	1.305,11	-228,44	-14,90	İsveç	283,08	342,85	59,77	21,11
Rusya	662,61	960,67	298,07	44,98	Danimarka	310,95	310,95	0	0,0
Belçika	651,67	735,8	84,13	12,91	Diğerleri	3035,16	3836,9	801,74	26,42
Japonya	542,93	643,76	100,83	18,57	Toplam	17.472,74	19.449,12	1.976,38	11,31

trademap.org., 2014

2. TÜRKİYE'DE SÜS BİTKİLERİ ÜRETİMİ

2.1. Üretim Alanları

Ülkemizde süs bitkileri üretim alanları son 14 yılda (1999-2013) %213.12 oranında artış göstererek 2013 yılında 45.125,7 da'a ulaşmıştır. 2013 yılı verilerine göre süs bitkileri faaliyet alanları içerisinde en fazla üretim alanına sahip olan ürün grubu %71.85'lik pay ve 32.421,1 da alanla dış mekan süs bitkileridir. Dış mekan süs bitkilerini %24.48'lik pay ve 11.046,8 da alanla kesme çiçekler izlemektedir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Süs Bitkileri Üretim Alanlarının Faaliyet Alanları ve Yıllara Göre Değişimi

Faaliyet Alanı	Yıllar								Değişim (1999-2013) (%)
	1999		2005	2007	2009	2011	2013		
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%	
Kesme Çiçekler	7.957	55,21	13.310	13.282,30	15.434	11.419	11.046,80	24,48	38,83
Dış Mekan Süs Bitkileri	5.642,90	39,16	11.809,70	15.339,10	19.611	34.526	32.421,10	71,85	474,55
İç Mekan Süs Bitkileri	541,2	3,75	785,4	1.249,50	1.769	1.127	1.105	2,45	104,18
Çiçek Soğanları	270,4	1,88	471,5	651,8	755	788	552,8	1,23	104,44
Toplam	14.411,50	100,0	26.376,60	30.522,70	37.569	47.860	45.125,70	100,0	213,12

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Türkiye'de süs bitkilerinin üretim yerleri 2013 yılı verilerine göre değerlendirildiğinde, süs bitkileri üretim alanlarının %71.8'ini (32.401,8 da) açık alan, %26.67 (12.036,2 da)'sini plastik seralar ve %1.52 (687,7 da)'sini ise cam seralar oluşturmaktadır (TUİK, 2014a; TUİK, 2014b). 1999-2013 yılları arasında üretim yerlerinde en önemli değişim %294.5 oranında artışla açık alanda yaşanmıştır. Bunun başlıca nedeni ülkemizde hem son yıllarda dış mekan süs bitkileri ihracatında yaşanan olumlu

gelişmeler ve hem de ülkemizde de dış mekan süs bitkilerine olan talebin artmasıdır.

Süs bitkileri üretim alanları iller bazında incelendiğinde, 1999-2013 yılları arasında en önemli değişim Sakarya'da yaşanmıştır. 1999 yılında en fazla süs bitkisi üretim alanına sahip il İzmir (4631.4 da) iken, 2013 yılında lider konumuna %27.8'lik üretim alanı payıyla Sakarya (12543.6 da) geçmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Süs Bitkileri Üretim Alanlarının İller ve Yıllara Göre Değişimi

İller	Yıllar							Değişim (1999-2013)
	1999		2005	2007	2009	2013		
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	(%)	%
Sakarya	896,5	6,22	3.698	6.053	7.034	12.543,60	27,8	1299,17
İzmir	4.631,40	32,14	7.208,40	7.850	8.016	10.669,30	23,64	130,37
Antalya	2.335,80	16,21	5.490	5.091	5.058	5.636,90	12,49	141,33
Bursa	468,2	3,25	1.333,90	1.971,10	3.220	3.169,70	7,02	577,0
Yalova	2.222	15,42	4.444	4.716	4.541	2.729,60	6,05	22,84
Diğer	3.857,60	26,77	4.202,30	4.841,60	9.700	10.376,60	22,99	168,99
Toplam	14.411,50	100,0	26.376,60	30.522,70	37.569	45.125,70	100,0	213,12

Karagüzel ve ark., 2010; tarım.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2.2. İhracat

Son 15 yıl içerisinde (1998-2013) süs bitkileri ihracatımız %290.3'lük artışla 71 milyon 345 bin \$'a yükselmiş ve bu değerle dünya süs bitkileri ihracatında 25. sırada yer almıştır. Ürün grupları içerisinde en fazla ihracat 35 milyon \$ değerle kesme çiçeklerde gerçekleşmiş bunu 32 milyon 593 bin \$'la dış mekan süs bitkileri izlemiştir (Çizelge 7). Çiçek soğanları ihracatı ülkemizde özellikle son yıllarda uygulanan "doğal çiçek soğanlarının üretimi, doğadan toplanması ve ihracatına ilişkin yönetmelik" kapsamındaki kotalar nedeniyle giderek azalma eğilimi göstermektedir.

Çizelge 7. Türkiye'nin Ürün Grupları ve Yıllara Göre Süs Bitkileri İhracatı

Faaliyet Alanı	Yıllar								Değişim (1998-2013)	
	1998		2005	2008	2009	2011	2013		Değer (1000 \$)	Değer (%)
	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	%		
Kesme Çiçekler	13.536	74,04	27.810	24.356	29.921	33.470	35.002	49,06	21.466	158,6
Dış Mekan Süs Bitkileri	1.824	9,98	4.268	9.577	13.009	31.707	32.593	45,68	30.769	1686,9
İç Mekan Süs Bitkileri	576	3,15	1.075	201	1.775	3.268	1.749	2,45	1.173	203,6
Çiçek Soğanları	2.345	12,83	2.748	2.746	2.541	2.305,70	2.001	2,80	-344	-14,7
Toplam	18.281	100,0	35.901	36.882	47.246	70.750,70	71.345	100,0	53.064	290,3

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

: 2013 yılı TÜİK verilerinde süs bitkileri ihracatımız 77.027.189 \$ olarak belirtilmiştir TÜİK verilerine 060220900019 GTİP nolu "Meyveleri yenilen diğer ağaç ve çalılar; aşılı veya aşısız", 60290100000 GTİP nolu "Mantar miselleri", 60290300000 GTİP nolu "Sebze ve çilek fideleri" ve 60220100000 GTİP nolu "Asma; aşılı/köklendirilmiş" isimli ürün grupları (toplam ihracat değeri 5.681.647 \$) dahil edilmiştir. Çizelge 7'de verilen ihracat değerlerine ise yukarıda GTİP numaraları verilen ürün grupları süs bitkisi olarak değerlendirilmemişinden dolayı dahil edilmemiştir.

Ülkelere göre 2013 yılı süs bitkileri ihracatımız incelendiğinde, ihracatımızda ilk 5 ülke sıralamasında Hollanda (%17.88), İngiltere (%16.11), Türkmenistan (%13.57), Almanya (%13.14) ve Irak (%11.37) yer almaktadır (Çizelge 8). Dış ticaret verileri son 3 yıl (2011-2013) içerisinde Türkmenistan, Irak, Rusya, Ukrayna ve Romanya'ya

süs bitkileri ihracatımızın azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Çizelge 8'de verilmemiştir).

Çizelge 8. Türkiye'nin Ükelere Göre Süs Bitkileri İhracatı

Ükeler	2008		2013		Değişim (2008-2013)	
	Değer (1000 \$)	(%)	Değer (1000 \$)	(%)	Değer (1000 \$)	(%)
Hollanda	5.185	14,06	12.759,10	17,88	7.574,10	46,08
İngiltere	8.114,60	22,0	11.491,30	16,11	3.376,70	-58,39
Türkmenistan	1.771,80	4,80	9.679,20	13,57	7.907,40	346,29
Almanya	-	-	9.376,40	13,14	9.376,40	-
Irak	-	-	8.108,80	11,37	8.108,80	-
Azerbaycan	-	-	5.009,10	7,02	5.009,10	-
Ukrayna	3.898,90	10,57	3.102,90	4,35	-796	-20,42
Rusya	3.887,10	10,54	2.384,60	3,34	-1.502,50	-38,65
Romanya	3.181,80	8,63	2.005,10	2,81	-1.176,70	-36,98
Diğerleri	10.843,40	29,4	7.429	10,41	-3.414,40	-68,51
Toplam	36.882,60	100,0	71.345,50	100,0	34.462,90	93,94

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2.3. İthalat

Türkiye'nin süs bitkileri ithalatı son beş yılda %113.71 oranında artış göstererek 85 milyon 248 bin \$'a ulaşmıştır. 2013 yılı verilerine göre ürün grupları arasında en fazla ithalat %68.61'lik pay ve 58 milyon 487 bin \$ değerle dış mekan süs bitkilerinde gerçekleşmiş bunu %19.31'lik pay ve 16 milyon 463 bin \$'la iç mekan süs bitkileri izlemiştir (Çizelge 9). Türkiye'nin ülkelere göre süs bitkileri ithalatı incelendiğinde (Çizelge 10), en fazla ithalat yapılan ülkelerin başında Hollanda (%37.9), İtalya (%35.15) ve Almanya (%11.59) gelmektedir.

Türkiye, süs bitkileri dış ticaret dengesi bakımından yıllara göre dalgalı bir seyir izlemektedir. Dış ticaretimiz 2005, 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında ihracat lehine gelişme gösterirken, 1998, 2000, 2008 ve 2013 yıllarında ithalat lehine gelişme göstermiş ve 2013 yılında 13 milyon 903 bin \$ değerle en büyük dış ticaret açığının vermiştir (tuik.gov.tr, 2014).

Çizelge 9. Türkiye'nin Yıllara Göre Süs Bitkileri İthalatı

Faaliyet Alanı	Yıllar								Değişim (1998-2013)	
	1998		2005	2008	2009	2011	2013		Değer (1000 \$)	(%)
	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	%		
Kesme Çiçekler	628	2,44	937	328,7	727	1.883	3.198	3,75	2.570	409,2
Dış Mekan Süs Bitkileri	22.104	85,84	17.541	35.717,50	16.814	33.752	58.487	68,61	36.383	164,6
İç Mekan Süs Bitkileri	3.018	11,72	5.495	3.766,50	7.927	13.742	16.463	19,31	13.445	445,5
Çiçek Soğanları	0	0,0	2.211	77,6	4.880	6.081	7.100	8,33	7.100	-
Toplam	25.750	100,0	26.184	39.890,30	30.348	55.458	85.248	100,0	59.498	231,1

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Çizelge 10. Türkiye'nin Ülkelere Göre Süs Bitkileri İthalatı

Ülkeler	2008	2013	Değişim (2008-2013)		Ülkeler	2008	2013	Değişim (2008-2013)	
	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	(%)		Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	(%)
Hollanda	8.603,10	32.313,49	23710,39	275,60	Kenya	-	835,94	-	-
İtalya	24.308,30	29.962,46	5654,16	23,26	Guatemala	-	582,24	-	-
Almanya	-	9.883,51	-	-	Danimarka	-	381,25	-	-
İspanya	-	4.091,82	-	-	Macaristan	-	291,89	-	-
Çin	-	1.817,75	-	-	Ekvator	-	250,21	-	-
Belçika	-	1.605,93	-	-	Diğerleri	6.959	2160,07	-4798,93	-68,96
Kostarika	-	1.072,29	-	-	Toplam	39.870,40	85.248,84	45378,44	113,81

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2.4. Kesme Çiçekler

2.4.1. Üretim Alanları

1999 yılında 7957 da olan kesme çiçek üretim alanlarımız 2013 yılında %38.8 artışla 11.046.8 da'a yükselmiştir. Kesme çiçek üretim alanları bölgeler bazında değerlendirildiğinde, Akdeniz bölgesi %46.12'lik pay ve 5.095.1 da alanla en fazla kesme çiçek üretim alanına sahip bölge konumundadır. Bu bölgeyi %38.21'lik pay ve 4.221.3 da alanla Ege bölgesi izlemektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Kesme Çiçek Üretim Alanlarının Bölgeler ve Yıllara Göre Değişimi

Bölgeler	Yıllar								Değişim (1999-2013)
	1999		2005	2008	2011	2012	2013		
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%	%
Akdeniz	2.319	29,14	4.913,10	4.888,80	5.029,40	5.111,70	5.095,10	46,12	119,7
Ege	3.131	39,35	4.545,40	4.878,80	4.016,70	4.431,10	4.221,30	38,21	34,8
Marmara	2.507	31,51	3.758,60	3.443,80	1.780,80	1.808,20	1.078,40	9,76	-57,0
Karadeniz	0	0,0	76,1	102,3	193,6	214,7	304,7	2,76	-
Diğer	0	0,0	16,9	5,6	398,5	211,5	347,3	3,14	-
Toplam	7.957	100,0	13.310,10	13.319,30	11.419	11.777,20	11.046,80	100,0	38,8

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2013 yılı verilerine göre, ülkemizdeki kesme çiçek üretim alanlarının %80.7'si (8.914,4 da) plastik seralarda yapılırken, %14.41'i (1592 da) açık alanda, %4.89'u (540,4 da) ise cam seralarda yapılmaktadır (TUİK, 2014a; TUİK, 2014b). Son 14 yıl içerisinde açıkta üretim alanlarının %41.9 azalması, üretimin ağırlıklı olarak daha kontrollü koşullar olan seralara kaydığı şeklinde açıklanabilir.

Kesme çiçek üretim alanları iller bazında incelendiğinde, 1999-2013 yılları arasında en büyük değişim %99.5'lik üretim alanı artışıyla Antalya'da yaşanmıştır. 2013 yılı verilerine göre iller arasında Antalya %39.22'lik payla ilk sırada yer alırken, İzmir %37.94'lük payla 2. sırada, Yalova %5.59'lük payla 3. sırada, Isparta %4.40'lık payla 4. sırada yer almaktadır (Çizelge 12).

Çizelge 12. Kesme Çiçek Üretim Alanlarının İller ve Yıllara Göre Değişimi

İller	Yıllar						Değişim (1999-2013)
	1999		2005	2008	2013		
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	(%)	%
İzmir	2.945	37,01	4.516,10	4.836,20	4.190,60	37,94	42,3
Antalya	2.172	27,30	4.327	4.366	4333	39,22	99,5
Yalova	777	9,76	2.744	2.470	617,3	5,59	-20,6
İsparta	0	0,0	385	357	485,5	4,40	-
İstanbul	1.498	18,83	637,6	558,7	197	1,78	-86,8
Diğer	565	7,10	700,4	731,4	1.223,40	11,07	116,5
Toplam	7.957	100,0	13.310,10	13.319,30	11.046,80	100,0	38,8

Karagüzel ve ark., 2010; tarım.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Kesme çiçek üretim alanları türler bazında değerlendirildiğinde, en fazla üretim alanına sahip türler karanfil (4890 da), kesme gül (1612 da), gerbera (1131 da), kasımpatı (570 da) ve liliüm (518 da)'dur (Çizelge 13).

Çizelge 13. Kesme Çiçek Üretim Alanlarının Türler ve Yıllara Göre Değişimi

Tür	Yıllar						Alan Değişim (2011-2013)
	2011		2012		2013		
	Alan (da)	Adet (1000)	Alan (da)	Adet (1000)	Alan (da)	Adet (1000)	(%)
Karanfil	5.040	588456	5.042	622581	4.890	594445	-4,52
Kesme Gül	1.860	105364	1.903	111764	1.612	83405	-25,37
Gerbera	1.144	136012	1.164	124723	1.131	123266	-1,17
Kasımpatı	468	38438	429	36323	570	42182	16,13
Liliüm	565	12614	734	14007	518	10228	-26,98
Glâyöl	294	13654	439	17308	332	10214	-40,99
Nergis	481	13941	434	8870	327	11178	26,02
Gypsophilla	251	18132	254	17980	261	17472	-2,83
Frezya	170	25864	181	29894	158	17409	-41,76
Lisianthus	157	12828	221	18501	135	8962	-51,56
Solidago	124	20010	126	18071	116	16346	-9,55
Şebboy	175	5873	175	5799	111	2993	-48,39
Diğerleri	690	53010	675	51379	886	87883	28,41
Toplam	11.419	1.044.196	11.777	1.077.200	11.047	1.025.983	-4,75

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

TÜİK verilerinde Konya ilinde bulunan ve tamamen park, bahçe ve peyzaj planlama çalışmalarında kullanılmak üzere soğanları yetiştirilen kültür çiçek soğanlarının (lale, nergis, sümbül vb.) üretim alanları ve üretim miktarları kesme çiçek üretim alanları içerisinde değerlendirilmiştir. Oysa bu verilerin [(2011 yılı: lale; 262,46 da, sümbül; 150,63 da), (2012 yılı: lale; 219,33 da, sümbül; 56,52 da), (2013 yılı: lale; 335,63 da, sümbül; 45,65 da)] çiçek soğanları üretim alanları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.4.2. Dış Ticaret

Türkiye'nin kesme çiçek ihracatı son 5 yıl (2008-2013) içerisinde %43.71 artarak 35 milyon \$'a yükselmiştir. En fazla kesme çiçek ihracatı yapılan ülkelerin başında İngiltere (%32.81), Hollanda (%24.96), Ukrayna (%8.83) ve Almanya (%8.22) gelmektedir. Kesme çiçek alanında yıllardır en büyük sorunlardan biri olarak gösterilen tek pazar (İngiltere) sorununun son yıllarda birçok ülkeye yapılan ihracatla giderildiği ve 1998 yılında İngiltere'ye %65.4 olan ihracat oranının 2013 yılında %32.81'e düştüğü görülmektedir (Çizelge 14). Son 5 yıl içerisinde Hollanda, Almanya ve Bulgaristan'a kesme çiçek ihracatı oransal bazda önemli artış gösterirken, Balkan ülkeleri (Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan) ile Rusya ve Ukrayna'ya azalma göstermiştir. Kesme çiçek ithalatımız da son 5 yılda artış eğilimi göstermiş ve 2008 yılında 328.700 \$ olan ithalatımız 2013 yılında %872.91 oranında artış göstererek 3 milyon 197 bin \$'a yükselmiştir. En fazla kesme çiçek ithalatı yapılan ülkeler Hollanda (%53.54), Kenya (%12.22), Çin (%11.91) ve Ekvator (%7.82)'dir (Çizelge 14).

Çizelge 14. Kesme Çiçek Dış Ticaretinin Yıllar ve Ünelere Göre Değişimi

Tür	Yıllar								Değişim (2008-2013)			
	2008				2013				İhracat		İthalat	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%
İngiltere	8114,3	33,30	0,0	0,0	11483,9	32,81	0,0	-	3369,6	41,53	0,0	-
Hollanda	2250,1	9,20	194,2	59,1	8734,672	24,96	1712,18	53,54	6484,6	288,19	1517,98	781,66
Ukrayna	3898,9	16,00	0,0	0,0	3091,695	8,83	0,0	-	-807,2	-20,70	0,0	-
Almanya	509,3	2,10	2,6	0,8	2878,473	8,22	0,0	-	2369,2	465,18	-2,6	-
Rusya Fed.	3887,1	16,00	19,9	6,1	2284,91	6,53	0,0	-	-1602,2	-41,22	-19,9	-
Romanya	3181,8	13,10	0,0	0,0	2005,088	5,73	0,0	-	-1176,7	-36,98	-	-
Bulgaristan	788,1	3,20	0,0	0,0	1171,406	3,35	0,0	-	383,3	48,64	-	-
ABD	0,0	0,00	0,0	0,0	1013,913	2,9	0,0	-	1013,9	0,00	-	-
Japonya	-	-	0,0	0,0	328,963	0,94	0,0	-	0,0	0,00	-	-
Yunanistan	602,7	2,50	0,0	0,0	297,435	0,85	0,0	-	-305,3	-50,65	-	-
Kenya	-	-	-	-	-	-	390,68	12,22	-	-	-	-
Çin	-	-	-	-	-	-	380,72	11,91	-	-	-	-
Ekvator	-	-	-	-	-	-	250,21	7,82	-	-	-	-
Hindistan	-	-	-	-	-	-	148,6	4,65	-	-	-	-
Diğerleri	1124,0	4,60	112,0	34,0	1711,193	4,89	315,56	9,87	587,2	52,24	1373,77	1226,58
Toplam	24.356,6	100,0	328,7	100,0	35.001,7	100,0	3.197,95	100,0	10.645,1	43,70	2.869,25	872,91

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Çizelge 15. Kesme Çiçek Dış Ticaretinin Türler ve Yıllara Göre Değişimi

Tür	Yıllar								Değişim (2008-2013)			
	2008				2013				İhracat		İthalat	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%
Karanfil	21.386,80	87,8	16,4	5	26.732,08	76,37	3,25	0,1	5.345,28	24,99	-13,15	-80,18
Gül	41,2	0,2	94,5	28,7	11,897	0,03	1.585,66	49,58	-29,303	-71,12	1.491,16	1577,95
Glavyöl	-	-	-	-	5,912	0,02	0,0	0,0	-	-	-	-
Krizantem	0,6	0,0	2,8	0,9	0,516	0,0	103,56	3,24	-0,084	-14	100,76	3598,57
Orkide	4,2	0,0	91,5	27,8	-	-	84,47	2,64	-	0,0	-7,03	-7,68
Lilium	-	-	-	-	-	-	46,99	1,47	-	-	-	-
Diğerleri	2.923,70	12	123,5	37,6	8.251,24	23,57	1.374,02	42,97	5.327,54	182,22	1.250,52	1012,57
Toplam	24.356,50	100,0	328,7	100,0	35.001,65	100,0	3.197,95	100,0	10.645,15	43,71	2.869,25	872,91

Karagüzel ve ark., 2010; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Kesme çiçek ihracatı türler bazında değerlendirildiğinde (Çizelge 15), uzun yıllar yaşanan tek ürüne (karanfil) bağımlılık riskinin son 5 yıl içerisinde de (%10 oranında azalma olsa da) devam ettiği ve karanfilin ihracattaki payının %76.37 olduğu görülmektedir. 2013 yılı verilerine göre ülkemizden 26 milyon 732 bin \$ değerinde 293 milyon 965 bin adet karanfil ihracatı gerçekleştirilmiştir (tuik.gov.tr). Kesme çiçek ithalatının ise hemen hemen yarısını (%49.58) kesme gül oluştururken, bunu krizantem (%3.24) ve orkide (%2.64) izlemektedir (Çizelge 15). Kesme gül ithalatının %50.92'si Hollanda, %22.51'i Kenya, %14.23'ü Ekvator, %6.77'si Hindistan ve %2.43'ü Etiyopya'dan karşılanmaktadır (tuik.gov.tr).

2.5. Dış Mekan Süs Bitkileri

2.5.1. Üretim Alanları

Dış mekan süs bitkileri üretim alanları, son 14 yılda (1999-2013) yaklaşık 5 kat artış göstererek 32.421 da'a yükselmiştir (Çizelge 16). Dış mekan süs bitkileri üretim alanlarının toplam süs bitkileri üretim alanları içindeki payı 1999 yılında %39.16 iken, bu oran 2013 yılında %71.85'e yükselmiştir. Büyütme, repikaj ve satış faaliyetlerinin gerçekleştirildiği açık alanların toplam üretim alanlarına oranı %93,57 (30.336,4 da)'dır. Çimlendirme, köklendirme ve şaşırtma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kapalı alanların (cam sera ve plastik sera) toplam alana oranı ise %6.43 (2084,8 da)'tür (BÜGEM, 2014a; TÜİK, 2014a; TÜİK, 2014b). Üretim alanları bölgeler bazında incelendiğinde (Çizelge 16), üretim alanlarının yaklaşık %88'inin Marmara ve Ege Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesi dış mekan süs bitkileri yetiştiriciliği için uygun iklim koşullarına sahip olsa da bu bölgede üretim alanları istenilen seviyede değildir.

Çizelge 16. Üretim Alanlarının Bölgeler ve Yıllara Göre Değişimi

Bölgeler	Yıllar						Değişim (1999-2013)	
	1999		2005	2008	2013		Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%		
Marmara Bölgesi	3.150,20	55,83	7.131,80	11.799,70	21.154,80	65,25	18.004,60	571,54
Ege Bölgesi	1.447,20	25,64	2.818,70	2.829,10	7.279,60	22,45	5.832,40	403,01
Akdeniz Bölgesi	329,1	5,83	1.111	1.306,10	1.413,90	4,36	1.084,80	329,63
Diğer Bölgeler	716,4	12,70	748,2	802,8	2.572,90	7,94	1.856,50	259,14
Toplam	5.642,90	100,0	11.809,70	16.737,70	32.421,20	100,0	26.778,30	474,55

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2013 yılı verilerine göre dış mekan süs bitkilerinde en fazla üretim alanına sahip iller sırasıyla Sakarya (12.466,6 da), İzmir (6.024,6 da), Bursa (2.957,2 da) ve Yalova (1.847,8 da)'dır. Bu 4 il dış mekan süs bitkileri üretim alanlarımızın %71.85'ine sahiptir. Son 14 yılda iller bazında en büyük artış %1367.52 ile Sakarya ve %1067.01 ile Bursa illerinde yaşanmıştır (Çizelge 17).

Çizelge 17. Üretim Alanlarının İller ve Yıllara Göre Değişimi

İller	Yıllar						Değişim (1999-2013)	
	1999		2005	2008	2013		Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%		
Sakarya	849,5	15,05	3.698	6.567	12.466,60	38,45	11.617,10	1367,52
İzmir	1.540	27,29	2.617,30	2.516,80	6.024,60	18,58	4.484,60	291,21
Bursa	253,4	4,49	971,5	1.865,30	2.957,20	9,12	2.703,80	1067,01
Yalova	1.282	22,72	1.450	1.810	1.847,80	5,70	565,8	44,13
İstanbul	1.468	26,01	930	1.152	259,7	0,80	-1.208	-82,31
Diğerleri	250	4,43	2.142,90	2.826,60	8.865,30	27,34	8.615,30	3446,12
Toplam	5.642,90	100,0	11.809,70	16.737,70	32.421,20	100,0	26.778,30	474,55

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Türkiye’de 2013 yılı verilerine göre 32.421.2 da alanda toplam 348 milyon 426 bin adet dış mekan süs bitkisi üretilmiştir. En fazla dış mekan süs bitkisi üreten iller sıralamasında %30.32’lik pay ve 105 milyon 638 bin adet ile Yalova, %28.07’lik pay ve 97 milyon 819 bin adet ile İzmir ve %16.14’lük pay ve 56 milyon 248 bin adet ile Sakarya gelmektedir (Çizelge 18). Üretim alanı bakımından Sakarya, İzmir ve Bursa’nın ilk 3 sırayı paylaştığı halde üretim miktarı bakımından sıralamanın Yalova, İzmir ve Sakarya şeklinde değişmesi özellikle çalı grubu türlerde birim alandaki bitki sayısının repikalı ağaç türlerine oranla oldukça fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 18. İllere Göre Üretim Alanları ve Üretim Miktarları (2013)

İller	Alan (da)	%	Adet (milyon)	%
Yalova	1.847,8	5,70	105,638	30,32
İzmir	6.024,6	18,58	97,819	28,07
Sakarya	12.466,6	38,45	56,248	16,14
Ankara	278,0	0,86	25,151	7,22
Antalya	1.100,6	3,39	14,581	4,18
Konya	1.206,8	3,72	10,528	3,02
Bursa	2.957,2	9,12	8,503	2,44
Manisa	760,1	2,34	8,284	2,38
İstanbul	259,7	0,80	5,190	1,49
Samsun	591,7	1,82	3,357	0,96
Edirne	2.500,0	7,71	2,500	0,72
Mersin	212,0	0,65	1,643	0,47
Kocaeli	648,5	2,00	1,455	0,42
Diğer	1.567,6	4,80	7,5	2,20
Toplam	32.421,2	100,0	348,426	100,0

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2.5.2. Dış Ticaret

2009 yılında 13 milyon \$ olan dış mekan süs bitkileri ihracatımız, 2013 yılında 32 milyon 593 bin \$’a yükselmiştir. İthalat değerleri incelendiğinde, 2009 yılında 16 milyon 814 bin \$ olan ithalatımız 2013 yılında 58 milyon 487 bin \$’a yükselmiştir (Çizelge 19). Dış mekan süs bitkilerinde ihracat oranımız yıllardır yüksek oranlarda artış eğilimi göstermesine rağmen dış ticaret dengesinin halen ithalat lehine geliştiği ve dış ticaret açığının 26 milyon 910 bin \$ olduğu görülmektedir. Süs bitkileri tohumları

incelendiğinde (GTİP No: 12), 3 milyon 256 bin \$ değerinde süs bitkileri tohumu ihraç edilirken, 9 milyon 485 bin \$ değerinde de ithalat gerçekleştirilmiştir (Çizelge 19).

Çizelge 19. Dış Mekan Süs Bitkileri ve Tohumları Dış Ticaretinin Yıllara Göre Değişimi

GTİP NO*	Dış Ticaret	Yıllar			Değişim (2009-2013)	
		2009 (1000 \$)	2011 (1000 \$)	2013 (1000 \$)	Değer (1000 \$)	%
6	İhracat	13.009	31.707	32.593	19.584	0,00
	İthalat	16.814	33.752	58.487	41.673	0,00
	Dış Ticaret Dengesi	-3.805	-2.045	-25.894	-22.089	
12	İhracat	3.204	3.081	3.256	52	1,62
	İthalat	4.613	6.885	9.485	4.872	105,61
	Dış Ticaret Dengesi	-1.409	-3.804	-6.229	4.820	

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

GTİP 06: Köklendirilmemiş çelik ve daldırmalar, rhododendronlar ve açelyalar, gül çelikleri, ağaç ve çalıların köklendirilmiş çelik ve fidanları, ağaç ve çalıların köklendirilmemiş çelik ve fidanları, diğer açık hava bitkileri. **GTİP 12:** Çim Tohumları, mevsimlik çiçek tohumları, orman ağaçları tohumları.

Dış mekan süs bitkileri ihracatımızda en önemli ülkeler sırasıyla Türkmenistan (9.6 milyon \$), Irak (7.01 milyon \$) ve Almanya (6.46 milyon \$)'dır (Çizelge 20). Türkmenistan'a son yıllarda dış mekan süs bitkileri ihracatı azalma eğilimi gösterirken, Hollanda, Almanya ve Özbekistan'a artış eğilimi göstermektedir. Türkmenistan, Irak, Azerbaycan ve Özbekistan'a ihracattaki artışın bu ülkelerde inşaat sektörü üzerine faaliyet gösteren Türk firmalarının hizmetleriyle paralel bir ilişkisi bulunmaktadır.

2013 yılı verilerine göre dış mekan süs bitkilerinde en fazla ithalat %51.06'lık pay ve 29.86 milyon \$ değerle İtalya'dan gerçekleştirilmektedir. İtalya'yı yaklaşık %17'şerlik payla Hollanda (9.88 milyon \$) ve Almanya (9.81 milyon \$) izlemektedir (Çizelge 20). Bu ülkelerin dışında Danimarka, Belçika ve İspanya'nın da ithalatımızdaki yeri hızla artış eğilimi göstermektedir.

Çizelge 20. Dış Mekan Süs Bitkileri Dış Ticaretinin Ükelere Göre Değişimi

Tür	Yıllar										Değişim (2011-2013)			
	2008		2011				2013				İhracat		İthalat	
	İhracat (1000 \$)	İthalat (1000 \$)	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%
Türkmenistan	1.747,8	0	12.517,5	39,48	0	0	9.602,8	29,46	0	0,0	-2.914,7	-23,28	0,0	0,0
Irak	-	0	7.104,7	22,41	0	0	7.014,3	21,52	0	0,0	-90,4	-1,27	0,0	0,0
Almanya	-	-	5.749,4	18,13	2.585,2	7,66	6.463,7	19,83	9.818,3	16,79	714,3	12,42	7.233,0	279,78
Azerbaycan	-	0	4.212,1	13,28	0	0	4.671,9	14,33	0	0,0	459,8	10,92	0,0	0,0
Hollanda	215,3	5.109,9	520,1	1,64	5.688,2	16,85	1.966,6	6,03	9.888,6	16,91	1.446,5	27,81	4.200,4	73,84
Özbekistan	-	0	36,2	0,11	0	0	1.485,9	4,56	0	0,0	1.449,7	4005,78	0,0	0,0
Kazakistan	-	0	-	-	0	0	380,2	1,17	0	0,0	-	-	0,0	0,0
Gürcistan	-	0	751,0	2,37	0	0	269,1	0,83	0	0,0	-481,9	-64,17	0,0	0,0
KKTC	-	0	286,8	0,90	0	0	251,1	0,77	0	0,0	-35,6	-12,43	0,0	0,0
Rusya	-	0	250,8	0,79	0	0	99,7	0,31	0	0,0	-151,2	-60,26	0,0	0,0
İtalya	3,7	24.115,2	0	0,00	20.040,7	59,38	0	0	29.862,6	51,06	0,0	0,00	9.821,9	49,01
İspanya	0	0,0	0	0,00	375,8	1,11	0	0	4.059,8	6,94	0,0	0,00	3.684,0	980,39
Belçika	0	2.151,1	0	0,00	673,3	1,99	0	0	1.432,1	2,45	0,0	0,00	758,8	112,69
Çin	0	0	0	0,00	990,4	2,93	0	0	1.130,3	1,93	0,0	0,00	139,9	14,12
Danimarka	0	0	0	0,00	24,0	0,07	0	0	363,4	0,62	0,0	0,00	339,5	1416,94
Diğerleri	7.610,9	4.341,3	278,7	0,88	3.374,6	10,00	388,1	1,2	1.932,4	3,30	109,4	39,25	-1442,2	-42,74
Toplam	9.577,7	35.717,5	31.707,4	100,00	33.752,2	100,0	32.593,4	100,0	58.487,5	100,0	886,1	2,79	24.735,2	73,28

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Çizelge 21. Dış Mekan Süs Bitkileri İhracatının Ürün Gruplarına Göre Değişimi

GTİP NO	Ürün Grubu	Yıllar						Değişim (2009-2013)	
		2009		2012		2013		Değer (1000 \$)	%
		Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%		
6	Köklendirilmemiş Çelik ve Daldırmalar	-	-	795	3	1.647	5,05	-	-
	Rhododendronlar ve Açelyalar	48	0,37	19	0,07	15	0,05	-33	-68,75
	Gül Çelikleri	124	0,95	875	3,3	1.127	3,46	1.003	808,87
	Ağaç ve Çalıların Köklendirilmiş Çelik ve Fidanları	451	3,47	938	3,53	2.520	7,73	2.069	458,76
	Ağaç ve Çalıların Köklendirilmemiş Çelik ve Fidanları	7827	60,17	15.094	56,87	16.987	52,12	9.160	117,03
	Diğer Açık Hava Bitkileri	4559	35,04	8.821	33,23	10.297	31,59	5.738	125,86
	Toplam	13.009	100,0	26.542	100,0	32.593	100,0	19.584	150,54
12	Çim Tohumları	318,017	9,93	633,97	21,87	548,44	16,85	230,423	72,46
	Mevsimlik Çiçek Tohumları	2.751,77	85,89	2.174,98	75,03	2.612,49	80,25	-139,28	-5,06
	Orman Ağaçları Tohumları	134,158	4,19	90,04	3,11	94,603	2,91	-39,555	-29,48
	Toplam	3.203,95	100,0	2.899,0	100,0	3.255,53	100,0	51,586	1,61

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Dış mekan süs bitkileri ihracatımızın (GTİP No: 6) %52.12'sini ağaç ve çalıların köklendirilmemiş çelik ve fidanları, %31.59'unu ise diğer açık hava bitkileri oluşturmaktadır. Süs bitkileri tohumları ihracatında (GTİP No: 12) ihracatın %80.25'ini mevsimlik çiçek tohumları oluşturmuştur (Çizelge 21).

Dış mekan süs bitkileri ithalatının ürün gruplarına göre dağılımı incelendiğinde (Çizelge 22), ithalatta en büyük payı %89.32 oranla ağaç ve çalıların köklendirilmemiş çelik ve fidanları almıştır. İthal edilen süs bitkileri tohumları (GTİP No: 12) içerisinde ise en büyük payı %61.4 ile çim tohumları alırken, bunu %38.2'lik oranla mevsimlik çiçek tohumları izlemiştir (Çizelge 22).

Çizelge 22. Dış Mekan Süs Bitkileri İthalatının Ürün Gruplarına Göre Değişimi

GTİP NO	Ürün Grubu	Yıllar						Değişim (2009-2013)	
		2009		2012		2013		Değer (1000 \$)	%
		Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%		
6	Köklendirilmemiş Çelik ve Daldırmalar	228	1,36	649	1,79	613	1,05	385,0	168,9
	Rhododendronlar ve Açelyalar	665	3,96	935	2,58	1.009	1,73	344,0	51,7
	Gül Çelikleri	649	3,86	1.117,0	3,08	1.793	3,07	1.144,0	176,3
	Ağaç ve Çalıların Köklendirilmiş Çelik ve Fidanları	1.376	8,18	995	2,74	2.253	3,85	877,0	63,7
	Ağaç ve Çalıların Köklendirilmemiş Çelik ve Fidanları	13.869	82,48	32.117	88,48	52.243	89,32	38.374,0	276,7
	Diğer Açık Hava Bitkileri	27	0,16	484	1,33	576	0,98	549,0	2033,3
	Toplam	16.814	100,0	36.297	100,0	58.487,00	100,0	41.673,0	247,8
12	Çim Tohumları	2.568,88	55,69	4.168,55	62,15	5.823,63	61,4	3.254,75	126,7
	Mevsimlik Çiçek Tohumları	1.992,57	43,2	2.513,41	37,47	3.622,96	38,2	1.630,39	81,8
	Orman Ağaçları Tohumları	51,34	1,11	25,79	0,38	38,51	0,41	-12,83	-25,0
	Toplam	4.612,79	100,0	6.707,76	100,0	9.485,10	100,0	4.872,31	105,6

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

2.6. İç Mekan (Saksılı) Süs Bitkileri

2.6.1. Üretim Alanları

Türkiye'de iç mekan süs bitkileri üretim alanları 1999 yılına (541,2 da) göre 2013 yılında yaklaşık 2 kat artış göstererek 1105 da'a yükselmiştir (Çizelge 23). 2013 yılı verilerine göre, üretimin %86.88'i (960 da) plastik seralarda, %7.6 (84 da)'sı açık alan ve %5.52 (61 da) cam seralarda yapılmaktadır (TUİK, 2014a; TUİK, 2014b; BÜGEM; 2014). Üretim alanlarının bölgeler bazında dağılımı incelendiğinde (Çizelge 23), iç

mekan süs bitkileri üretim alanlarının da kesme çiçek ve dış mekan süs bitkilerinde olduğu gibi Akdeniz (%45,2), Ege (%36,37) ve Marmara (%15,33) bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1999-2013 yılları arasında iç mekan süs bitkileri üretim alanlarında oransal olarak en fazla artış Akdeniz Bölgesi'nde (% 237,5) olmuş ve bu bölgeyi %148,55 artış oranıyla Ege Bölgesi izlemiş, Marmara Bölgesi'nde ise 2013 yılında üretim alanlarında ani bir düşüş gözlemlenmiştir.

Çizelge 23. İç Mekan Süs Bitkileri Üretim Alanlarının Bölgeler ve Yıllara Göre Değişimi

Bölgeler	Yıllar								Değişim (1999-2013)	
	1999		2005	2006	2007	2008	2013		Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%		
Akdeniz	148	27,35	400,4	400,7	365,9	423,4	499,5	45,2	351,5	237,50
Ege	161,7	29,88	80,6	70,3	451,7	450,9	401,9	36,37	240,2	148,55
Marmara	204	37,69	294,1	398,9	396,8	420,3	169,4	15,33	-34,6	-16,96
Diğer	27,5	5,08	10,3	13,1	35,1	31,3	34,2	3,10	6,7	24,36
Toplam	541,2	100,0	785,4	883	1.249,50	1.325,90	1.105,0	100,0	563,8	104,18

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Türkiye'de 2013 yılı verilerine göre iç mekan süs bitkileri üretim alanları iller bazında incelendiğinde, en fazla iç mekan süs bitkileri üretim alanına sahip illerin sırasıyla İzmir (400 da), Antalya (191.1 da), Adana (143.6 da), Mersin (117.2 da) ve Yalova (100 da) olduğu görülmektedir (Çizelge 24).

Çizelge 24. İç Mekan Süs Bitkileri Üretim Alanlarının İllere ve Yıllara Göre Değişimi

İller	Yıllar								Değişim (1999-2013)	
	1999		2005	2006	2007	2008	2013		Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%		
İzmir	138,5	25,59	54,3	53,3	427,8	427,8	400	36,20	261,5	188,81
Antalya	75	13,86	134	131	98	99,1	191,1	17,29	116,1	154,80
Adana	60	11,09	246	246	246	246	143,6	13,00	83,6	139,33
Yalova	160	29,56	250	350	350	350	100	9,05	-60	-37,50
İstanbul	5,4	1,0	42	46	44,5	63	9,3	0,84	3,9	72,22
Mersin	-	-	-	-	-	-	117,2	10,61	-	-
Bursa	-	-	-	-	-	-	15	1,36	-	-
Ankara	-	-	-	-	-	-	24,9	2,25	-	-
Hatay	-	-	-	-	-	-	46,1	4,17	-	-
Sakarya	-	-	-	-	-	-	30	2,71	-	-
Diğerleri	102,3	18,9	59,1	56,7	83,2	140	27,8	2,52	-74,5	-72,83
Toplam	541,2	100,0	785,4	883	1.249,50	1.325,90	1.105,0	100,00	563,8	104,18

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Ülkemizde iç mekan süs bitkileri sektörü ile ilgili istatistiksel veriler yeterli olmamakla birlikte yaklaşık 70-80 adet işletmenin bu alanda faaliyet gösterdiği ve bu işletmelerin de büyük çoğunluğunun Yalova, İzmir, Antalya ve Adana illerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Türkiye'de 2013 yılı verilerine göre toplam 36.094.158 adet iç mekan süs bitkisi üretilmiştir. Üretim miktarlarının illere göre dağılımında İzmir %34,2'lik pay ve 12 milyon 344 bin adetle ilk sırada yer almakta, bunu %18,78'lik pay ve 6 milyon 777 bin adet Adana, %15,11'lik pay ve 5 milyon 452 bin adet ile Antalya, %10,85'lik pay ve 3 milyon 917 bin adet ile Mersin izlemektedir. Yalova'nın üretim miktarındaki payı ise %9,62 (3 milyon 472 bin adet)'dir (tuik.gov.tr). İç mekan süs

bitkileri üretimi yapan işletmelerle yapılan görüşmelerde, üretimin %80'inin dekoratif yapraklı, %15'inin çiçekli, % 5'inin de kaktüs ve etli yapraklı bitkilerden oluştuğu belirtilmiştir.

2.6.2. Dış Ticaret

2008 yılında 201.700 \$ olan iç mekan süs bitkileri ihracatımız, 2011 yılında 16 kat artarak 3 milyon 267 bin \$'a yükselmiş, ancak 2013 yılında 1 milyon 749 bin \$'a düşmüştür (Çizelge 25).

Çizelge 25. İç Mekan Süs Bitkileri Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Değişimi

Tür	Yıllar										Değişim (2011-2013)			
	2008		2011				2013				İhracat		İthalat	
	İhracat	İthalat	İhracat	%	İthalat	%	İhracat	%	İthalat	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%
	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%	Değer (1000 \$)	%
Irak	0	0	2.208,75	67,59	0	0,0	1.092,91	62,47	0	0,0	-1.115,84	-50,52	0	0,0
Azerbaycan	4,2	0	142,45	4,36	0	0,0	291,08	16,64	0	0,0	148,63	104,33	0	0,0
Hollanda	0	3.299	660,50	20,21	11.337,88	82,50	216,54	12,38	14.009,36	85,09	-443,95	-67,21	2.671,5	23,6
KKTC	137,2	0	156,89	4,8	0	0,0	109,53	6,26	0	0,0	-47,37	-30,19	0	0,0
Türkmenistan	24	0	73,91	2,26	0	0,0	38,06	2,18	0	0,00	-35,85	-48,51	0	0,0
İtalya	0	193,1	0	0	167,08	1,22	0	0,0	24,22	0,15	0	0,0	-142,9	-85,5
Belçika	0	148,5	0	0	152,77	1,11	0	0,0	173,70	1,06	0	0,0	20,9	13,7
Almanya	0	118	0	0,00	-	-	0	0,0	-	-	0	0,0	0	0,0
Kosta Rika	0	0	0	0,00	1.000,29	7,28	0	0,0	923,54	5,61	0	0,0	-76,8	-7,7
Guatemala	0	0	0	0,00	269,55	1,96	0	0,0	580,51	3,53	0	0,0	311,0	115,4
Çin	0	0	0	0,00	77,711	0,57	0	0,0	298,36	1,81	0	0,0	220,6	283,9
Kenya	0	0	0	0,00	23,494	0,17	0	0,0	102,91	0,63	0	0,0	79,4	338,0
Tayvan	0	0	0	0,00	50,845	0,37	0	0,0	72,95	0,44	0	0,0	22,1	43,5
Diğerleri	36,3	8,1	25,47	0,78	662,90	4,82	1,33	0,08	278	1,7	-24,14	-94,79	-385,1	-58,1
Toplam	201,7	3.766,5	3.267,97	100,0	13.742,48	100,0	1.749,44	100,0	16.463,35	100,0	-1.518,53	-46,47	2.720,9	19,8

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Hollanda ve Belçika gibi sektörün önde gelen ülkelerinde üretimin bütün aşamalarında ileri teknoloji kullanımı ve düşük enerji maliyetleri ile yüksek kalitede üretim, Kosta Rika ve Guatemala gibi 3. dünya ülkelerinde uygun iklim koşulları nedeniyle *Yucca sp.* ve *Dracena sp.* gibi türlerin düşük üretim maliyetleri, Çin ve Tayvan gibi ülkelerde doku kültürüyle hızlı çoğaltma (orkide vb.) ve düşük işgücü ve girdi maliyetleri, sektörü son yıllarda bu ülkelerden iç mekan süs bitkileri ithalatına zorlamış ve son 5 yılda ithalat miktarı 4.3 kat artarak 16 milyon 463 bin \$'a yükselmiştir. Ülkemizde çok sayıda işletme maliyeti düşürüp kar marjını artırmak amacıyla bitkileri fide ve/veya küçük bitki şeklinde Hollanda, Belçika, Kosta Rika, Guatemala, Çin, Tayvan, Kenya vb. ülkelerden ithal edip kendi işletmelerinde satış büyüklüğüne getirdikten sonra satışa sunma yolunu tercih etmektedir.

2.7. Çiçek Soğanları

2.7.1. Üretim Alanları: Ülkemizde 2013 yılı verilerine göre 552.8 da alanda doğal çiçek soğanları üretimi yapılmaktadır. Üretim alanlarının %81.49'u Marmara Bölgesi'nde, %10.49'u ise Ege Bölgesi'nde yer almaktadır (Çizelge 26). Doğal çiçek soğanlarının üretim alanları iller bakımından değerlendirildiğinde (Çizelge 27), Balıkesir (255.6 da), Yalova (164.48 da) ve İzmir 854.04 da en fazla üretim alanına sahip illerdir. Türkiye'de 2013 yılında toplam 33 milyon 12 bin 46 adet doğal çiçek soğanı üretilmiştir. Üretim miktarı bakımından Yalova (12 milyon 939 bin adet) ilk sırada yer alırken, bunu İzmir (7 milyon 904 bin adet), Balıkesir (4 milyon 917 bin adet), Trabzon (4 milyon 620 bin adet) ve İstanbul (1 milyon 350 bin adet) izlemektedir (Çizelge 27).

Çizelge 26. Doğal Çiçek Soğanları Üretim Alanlarının Bölgeler ve Yıllara Göre Değişimi

Bölgeler	Yıllar								Değişim (1999-2013)	
	1999		2005	2006	2007	2008	2013		Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%		
Marmara Bölgesi	40	14,79	201,3	325	345	379,8	450,5	81,49	410,5	1026,25
Ege Bölgesi	102,2	37,8	20,7	20,7	69,2	69,2	58	10,49	-44,2	-43,25
Akdeniz Bölgesi	58,8	21,74	125	70	72	75	12,2	2,21	-46,6	-79,25
İç Anadolu Bölgesi	3,1	1,15	107	126	123	193,5	-	-	-	-
Diğer Bölgeler	66,3	24,52	17,5	28,5	42,6	33,2	32,1	5,81	-34,2	-51,58
Toplam	270,4	100,0	471,5	570,2	651,8	750,7	552,8	100,0	282,4	104,44

Karagüzel ve ark., 2010; tarim.gov.tr/BUGEM., 2014a ve 2014b; tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Çizelge 27. Doğal Çiçek Soğanları Üretim Alanlarının İller ve Yıllara Göre Değişimi

İller	Yıllar								Değişim (1999-2013)		
	1999		2005	2006	2007	2008	2013		Adet (1000)	Alan (da)	%
	Alan (da)	%	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	Alan (da)	%			
Balkesir	43	15,9	90	195,5	207,5	207	255,6	46,24	4.917,0	212,6	494,42
Konya	0	0	100	88	171	22,8	-	-	-	-	-
Kırklareli	0	0	67,3	70,5	70,5	91,8	-	-	-	-	-
Antalya	57,8	21,4	125	70	72	75	12,2	2,21	553,0	-45,6	-78,89
Yalova	-	-	-	-	-	-	164,48	29,76	12.939,08	-	-
İzmir	-	-	-	-	-	-	54,04	9,78	7.904,68	-	-
Trabzon	-	-	-	-	-	-	32	5,79	4.620,0	-	-
İstanbul	-	-	-	-	-	-	30	5,43	1.350,0	-	-
Diğer	169,6	62,7	89,2	134,2	213,8	205,9	4,45	0,81	728,70	-165,15	-97,38
Toplam	270,4	100	471,5	570,2	651,8	750,7	552,77	100,0	33.012,46	282,37	104,43

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

Ülkemizde doğal çiçek soğanları dışında kültür çiçek soğanlarının üretimi de son yıllarda giderek gelişme göstermiş ve iç pazarda artan lale soğanı talebi, lale soğanı başta olmak üzere diğer soğanlı bitkilerin üretimini de teşvik etmiştir. Bu teşvik 1996 yılında Konya'da özel bir firmada başta lale soğanı yetiştiriciliği olmak üzere diğer soğanlı bitkilerinde yetiştiriciliğini başlatmıştır. 2013 yılı verilerine göre Konya'da 650 da alanda yaklaşık 35.5 milyon adet kültür çiçek soğanı [lale (25 milyon adet), yıldız sümbülü (5 milyon adet), sümbül (2.5 milyon adet), glayöl (1.5 milyon adet), nergis (1 milyon adet), çiğdem (400.000 adet), yıldız (100.000 adet) üretimi yapılmıştır (Yetkin, 2014).

2.7.2. Dış Ticaret

Doğal çiçek soğanları ihracatımız 2001 yılında 1 milyon 754 bin 632 € iken, 2013 yılında %66.15 oranında azalarak 1 milyon 160 bin 829 €'ya düşmüştür. 2001 yılında yaklaşık 25 milyon 687 bin adet doğal çiçek soğanı ihraç edilirken, bu rakam 2013 yılında 15 milyon 575 bin adete düşmüştür (Çizelge 28). Doğal çiçek soğanları dışında ülkemizden 2013 yılında 106.300 adet ve 20.793 \$ değerinde kültür çiçek soğanı (lale: 92.600 adet ve 16.645 \$, sümbül: 13.700 adet ve 3148 \$, nergis: 1000 \$) ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 28. Türkiye'nin Yıllara Göre Doğal Çiçek Soğanları İhracatı

	Yıllar							Değişim (2001-2013)
	2001	2004	2007	2010	2011	2012	2013	
Miktar (Adet)	25.687.589	26.849.401	25.884.714	14.620.147	17.112.162	17.088.161	15.575.851	-10.111.738
Değer (Euro)	1.754.632	1.833.697	1.619.608	1.119.104	1.226.809	1.343.647	1.160.829	-593.803

tarım.gov.tr/BUGEM., 2014b

2013 yılı verilerine göre, ülkemizden miktar (adet) bazında en fazla ihraç edilen doğal çiçek soğanları sırasıyla *Galanthus elwesii* (Toros Kardeleni), *Galanthus woronowii* (Karadeniz Kardeleni) ve *Leucojum aestivum* (Göl Soğanı)'dur (Çizelge 29). Çiçek soğanları ihracatında en önemli ülke Hollanda (%92.02) olup, bunu İsviçre (%3.8) Azerbaycan (%1.75) ve Almanya (%1.21) izlemektedir (tuik.gov.tr, 2014).

Çizelge 29. Türlerle Göre Doğal Çiçek Soğanları İhracatı (2013)

Türler	Miktar (adet)	Miktar (%)	Değer (€)	Değer (%)	Türler	Miktar (adet)	Miktar (%)	Değer (€)	Değer (%)
<i>Galanthus elwesii</i>	5.732.850	36,81	357.687	30,81	<i>Cyclamen cilicium</i>	148.150	0,95	22.310	1,92
<i>Galanthus woronowii</i>	3.198.650	20,54	131.636	11,34	<i>Dracunculus vulgaris</i>	87.309	0,56	33.136	2,85
<i>Leucojum aestivum</i>	2.450.400	15,73	114.332	9,85	<i>Arum dioscorides</i>	42.700	0,27	6.009	0,52
<i>Eranthis hyemalis</i>	1.518.200	9,75	47.581	4,10	<i>Arum italicum</i>	20.768	0,13	2.510	0,22
<i>Cyclamen hederifolium</i>	992.535	6,37	206.178	17,76	<i>Urginea maritima</i>	5.965	0,04	1.474	0,13
<i>Cyclamen coum</i>	446.095	2,86	71.010	6,12	<i>Lilium candidum</i>	266.389	1,71	113.704	9,80
<i>Stenbergia lutea</i>	240.800	1,55	25.718	2,22	<i>Iris tuberosum</i>	67.000	0,43	2.637	0,23
<i>Geranium tuberosum</i>	162.740	1,04	5.432	0,47	<i>Fritillaria persica</i>	45.000	0,29	18.276	1,57
<i>Anemone blanda</i>	150.000	0,96	1.200	0,1	Toplam	15.575.851	100,0	1.160.829	100,0

tarım.gov.tr/BUGEM., 2014b

Ülkemiz çiçek soğanları dış ticaretinde sürekli dış ticaret açığı veren ülke konumundadır. 2011 yılında yaklaşık 6 milyon 80 bin \$ olan çiçek soğanları ithalatımız, 2013 yılında %14.35 artarak 7.1 milyon \$'a yükselmiştir. Çiçek soğanları arasında en fazla ithal edilen tür 68 milyon 899 bin 727 adet ve 3 milyon 46 bin 837 \$ ile lale'dir (Çizelge 30). 2013 yılı verilerine göre, en fazla çiçek soğanı ithalatı yapılan ülkeler %94.41'lik pay ve 6 milyon 703 bin 380 \$ ile Hollanda'dır. Hollanda'yı %2.25'lik pay ve 159.466 \$ ile Gürcistan, %1.11'lik pay ve 78.656 \$ ile Şili izlemektedir. Bu ülkelerin dışında İtalya (%0.75), İngiltere (%0.59), İsrail (%0.23), Singapur (%0.21), Tayland (%0.20), Endonezya (%0.11) vb. ülkelerden de çiçek soğanı ithalatı gerçekleştirilmektedir (tuik.gov.tr, 2014).

Çizelge 30. Türkiye'nin Yıllara ve Türlerle Göre Çiçek Soğanı İthalatı

Tür	Yıllar								
	2011			2012			2013		
	Miktar (Adet)	Değer (\$)	Değer (%)	Miktar (Adet)	Değer (\$)	Değer (%)	Miktar (Adet)	Değer (\$)	Değer (%)
Lale	37.586.902	2.045.695	33,64	48.452.712	2.306.580	39,73	68.899.727	3.046.837	42,91
Sümbül	4.540.108	769.180	12,65	5.207.100	764.750	13,17	5.721.839	816.564	11,50
Clayöl	8.083.705	305.001	5,02	3.927.090	136.629	2,35	6.276.290	244.482	3,44
Nergis	1.683.843	119.642	1,97	2.402.771	210.988	3,63	2.875.200	213.031	3,00
Diğerleri	-	2.841.460	46,73	-	2.386.251	41,11	-	2.779.175	39,14
Toplam	51.894.558	6.080.978	100,0	59.989.673	5.805.198	100,0	83.773.056	7.100.089	100,0

tuik.gov.tr., 2014a ve 2014b

3. SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Üretim Materyalinde Dışa Bağımlılık: Ülkemiz süs bitkileri sektöründe karşılaşılan sorunların başında üretim materyalinde dışa bağımlılık gelmektedir. Bunun başlıca nedeni ülkemizde süs bitkileri sektöründe ıslah edilen ve sektöre kazandırılan tür ve çeşit sayısının yok denecek kadar az olmasıdır. Başta kesme çiçek alt sektörü olmak üzere iç mekan süs bitkileri ve çiçek soğanları faaliyet alanlarında

üretim materyaline yönelik olarak her yıl milyonlarca dolar ıslahçı hakkı (royalite) ödenmektedir. Üretim materyali masrafının toplam üretim masrafları içindeki oranının yüksek olması hem üreticilerimizin dünya piyasasındaki rekabet gücünü azaltmakta hem de izinsiz çoğaltım yöntemlerine başvurarak hukuki ve cezai sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Belirtilen nedenlerle üretim materyalinde dışa bağımlılığın azaltılması ve süs bitkileri sektörünün dünya piyasalarında rekabet gücünün artırılması için pazarda talep görecektir verim ve kalitesi yüksek yerli süs bitkisi tür ve çeşitlerinin geliştirilerek sektöre kazandırılması gerekmektedir.

3.2. İthalat: Ülkemizde özellikle iç ve dış mekan süs bitkileri ile çiçek soğanları alt sektörlerinde yıllardır aşırı ithalat yapılması hem bu alt sektörlerde dış ticaret açığına neden olmuş hem de sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dış mekan süs bitkilerinde; piyasanın talep ettiği bodur, budama ile form verilmiş, çiçek ve meyveleri ile dikkat çekici özelliğe sahip istenilen boy, kalite ve yeterli sayıda fidan bulunmaması, ürün çeşitliliğinin azlığı, çim ve mevsimlik çiçek tohumlarının olmaması, iç mekan süs bitkilerinde; işletmelerin büyük çoğunluğunun bitkisel materyalleri fide ve/veya küçük bitki şeklinde ithal edip seralarında büyütmeye yolunu tercih etmesi, çiçek soğanlarında ise; çiçek soğanı (kültür çiçek soğanları) üreten işletme sayısının sadece bir işletme ile sınırlı olması ve talebi karşılayamaması bu sektörlerde ithalatı artıran başlıca nedenlerdir. Kesme çiçek sektöründe ise ithal edilen türlerin başında yer alan kesme gülde, gerek kaliteli kesme gül üreten işletme sayısının az olması gerekse özel günler (14 Şubat Sevgililer Günü, 08 Mart Dünya Kadınlar Günü vb.)'de talebin karşılanamaması ithalatı artıran nedenlerin başında gelmektedir.

Süs bitkileri sektöründe ithalatın azaltılması için; bölgesel ve ülkesel ölçekte master planları hazırlanmalı ve bu master planları doğrultusunda uzun vadeli üretim planlaması yapılmalı, üretim alanları iklim koşulları dikkate alınarak ülke geneline yayılmalı ve bu amaçla süs bitkileri organize üretim bölgeleri kurularak uygun standart ve kalitede üretim yapılmalıdır. Süs bitkileri organize tarım bölgelerinin kurulması sektörde hem kümelenmeyi sağlayacak hem de üretimden pazarlamaya, girdi temininden AR-GE'ye kadar sektörün tüm paydaşlarını bir araya toplayacaktır. Dış mekan süs bitkilerinde tüketici taleplerinin yoğunlaştığı ancak daha fazla yatırım, zaman ve teknik bilgi gerektiren bodur, budama ile form ve değişik şekiller verilmiş, renkli ve dekoratif yapraklı, uzun süre çiçekli kalan bitkilerin üretimine önem verilmeli, floramızda süs bitkisi potansiyeli yüksek olan doğal türler kültüre alınıp ilgili sektörlerle kazandırılarak ürün çeşitliliği artırılmalı, mevsimlik çiçeklerde hibrit tohum ıslahına yönelik çalışmalar yapılmalı ve bu materyallerin yerli üretimi özendirilmelidir. Çiçek soğanları ithalatının %42.91'ini lale oluşturmaktadır. Oysa ülkemiz başta lale olmak üzere diğer soğanlı bitkilerin yetiştiriciliği açısından da son derece uygun ekolojik koşullara sahiptir. Ülkemizde uygun ekolojik koşullara sahip bölgelerin devreye sokularak soğanlı bitkilerin yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çiçek soğanları ithalatını azaltacaktır. İç mekan süs bitkilerinde ithalatı fazla yapılan türlerde, ithalatın azaltılması amacıyla bu türlerin yerli üretimin teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Ülkemiz jeotermal enerji kaynaklarında dünyada 7., Avrupa'da ise ilk sırada olan olmasına rağmen bu kaynakların sera ısıtmasında kullanım oranı sadece %4 seviyesindedir (Anonim, 2014c). Jeotermal enerji kaynaklarının sektörde kullanımı ile sera işletme giderlerinde önemli bir maliyet olan sera ısıtma maliyetleri önemli oranda azalacaktır.

3.3. İşletme Yapısı ve Teknoloji Kullanımı: Ülkemiz süs bitkileri sektöründe karşılaşılan önemli sorunlardan biri de işletme yapılarının küçüklüğü ve işletmelerde mekanizasyon ve teknoloji kullanımındaki yetersizliklerdir. Kesme çiçek sektöründe nispeten ileri teknoloji kullanarak ihracata yönelik üretim yapan işletmeler ile küçük alanlarda, teknolojik yatırımı düşük ve aile işletmesi şeklinde iç pazara yönelik üretim yapan işletmeler olmak üzere iki farklı işletme yapısı mevcuttur. Dış mekan süs bitkilerinde ise işletmelerin büyük çoğunluğu yeterli teknik bilgi, donanım ve alt yapıya sahip olmayan ve geleneksel yöntemlerle üretim yapan küçük sermayeli aile işletmeleridir. İç mekan süs bitkilerinde de benzer durum söz konusudur. Süs bitkileri sektöründe gerek ihracata gerekse iç pazara yönelik üretim yapan işletmelerde rantabl bir üretim yapılabilmesi için; alt yapı özelliklerinin iyileştirilmesi, küçük işletmelerin bir araya getirilerek kümelenme sağlanması, büyük ölçekli modern seraların inşa edilmesi ve seralarda ileri teknoloji kullanımının sağlanması, dikim, hasat, sökülme vb. işlemlerde mekanizasyona yer verilerek üretim maliyetlerinin azaltılması ve standardizasyonun sağlanması, işleme-paketleme evlerinin modernize edilerek standartlara uygun hale getirilmesi, soğuk hava depolarının inşa edilmesi, kesme çiçek sektöründe bazı türlerde (kesme gül, liliüm, gerbera vb.) topraksız tarımda üretimin yaygınlaştırılması, işletmelerin bütün tür/çeşitleri üretmek yerine belirli bir tür/çeşit üzerinde uzmanlaşması verim ve kaliteyle birlikte rekabet gücünü de artıracaktır.

3.4. Kayıt Dışı Üretim: Türkiye'de süs bitkileri üretimi ve özellikle dış mekan süs bitkileri üretiminin önemli bir kısmı kayıt dışı olarak gerçekleşmektedir. Kayıt dışı üretim hem haksız rekabete yol açarak üreticileri kayıt dışılığa sevk etmekte hem de ülke ekonomisine zarar vermektedir. Sektörde mevcut durumun belirlenmesi, üretim planlamasının yapılması ve ülke ekonomisine zararın önlenmesi amacıyla üretim ve üreticinin mutlaka kayıt altına alınması gerekmektedir. Üreticiye teşvik verilerek kayıt altına alma işleminde kolaylık sağlanabilir.

3.5. KDV Eşitsizliği: Ülkemizde tarımın diğer sektörlerinde KDV indirimi uygulanmasına rağmen süs bitkilerinin lüks tüketim malzemesi olarak görülmesi nedeniyle bu ürünlerin satışında KDV indirimi uygulanmamaktadır. Oysa günümüzde süs bitkileri klasik anlamda insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yetiştirilen bitkiler değil insan ile doğa arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve biyolojik konfor gibi doğrudan fiziksel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik uygulamaların da temel materyali haline gelmiş ve birçok çevresel sorun insan ve yaşamı üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kaldırılmasında yararlanılan temel araçlardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle süs bitkilerinin de artık bir lüks tüketim maddesi olarak değil tarımın diğer sektörlerinde olduğu gibi bir tarım faaliyeti olarak kabul edilmesi ve yüksek KDV oranının mutlaka indirilmesi gerekmektedir. Avrupa Birliğine üye ülkelerde KDV oranı % 5-8 arasında iken, ülkemizde bu oran %18'dir. Ülkemizde Fidan Üreticileri Alt Birliği ve Tohumculuk Dairesi yaptıkları ortak çalışma sonucunda meyve fidanlarındaki KDV oranı %18 den %1'e düşürülmüştür. KDV eşitsizliğinde diğer bir sorunda Orman ve Su İşleri Bakanlığına bağlı orman fidanlıklarında süs bitkisi fidanlarına KDV uygulanmazken, özel sektör fidanlıklarında aynı üründen KDV tahsil edilmektedir.

3.6. Örgütlenme, Koordinasyon ve Pazarlama: Üretim ve pazarlamanın profesyonelleşmesi adına sektörde günümüze kadar bazı dernek, birlik ve kooperatifler (Orta Anadolu Süs Bitkileri ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, Süs Bitkileri

Üreticileri Alt Birliği, Saksılı Süs Bitkileri Üreticileri Derneği, Süs Bitkileri İhracatçıları Derneği, Sınırlı Sorumlu Flora Çiçekçilik Üretim ve Pazarlama Kooperatifi vb.) kurulmuş ancak bunlar arasında tam bir entegrasyon sağlanamamıştır. Süs bitkileri sektörünün gelişebilmesi, dünya piyasasında yer alabilmesi ve rekabet gücünün artırılabilmesi amacıyla sektörün tüm paydaşlarını içerecek bir örgüt kurularak sektörde mutlak bir koordinasyon sağlanmalı, üretim ve pazarlama ile ilgili veritabanı oluşturulmalı, ihracatın artırılması amacıyla tanıtım, reklâm faaliyetleri ve koordinasyonu sağlayacak güçlü bir dış pazarlama organizasyonu oluşturulmalıdır. Ülkemizde süs bitkisi üretim ve pazarlamasının uluslararası standartlara ulaşabilmesi için Hollanda çiçek mezatı (FloraHolland) modeli esas alınarak mezat kurulmalıdır. Mezatlar tüketim bölgelerine değil üretim bölgelerine kurulmalıdır.

3.7. Kesme Çiçek Sektöründe İhracatın Tek Ürüne Bağımlı Olması: Ülkemizde kesme çiçek ihracatı uzun yıllar tek ürüne (karanfil) bağımlı olarak (1998 yılında; %97.4, 2008 yılında; %87.8 ve 2013 yılında; %76.37) gelişme göstermiştir. Benzer durum pazar açısından da (İngiltere) yaşanmış ancak son yıllarda çok sayıda ülkeye yapılan ihracatla bu sorun aşılmıştır. İhracatta pazar payımızın artırılması amacıyla dünyadaki gelişmeler ve pazar talepleri dikkate alınmalı ve pazar isteğine uygun olarak ürün çeşitlendirilmesine gidilmelidir. Ürün çeşitlendirilmesinde başta krizantem olmak üzere, soğanlık kesme çiçekler (lilium, lale, ranunculus vb.) ve kesme güle öncelik verilmelidir. Üretim planlamasında “her bölgede her ürün” yerine “uygun yerde doğru ürün” politikası esas alınmalıdır.

3.8. Teşvik ve Destekler: Süs bitkileri ihracatını hızlı bir şekilde artıran ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin iklim, ucuz işgücü, düşük enerji maliyetleri ve devlet destekleri olmak üzere dört önemli avantaja sahip oldukları görülmektedir. Ülkemiz iklim ve nispeten ucuz işgücü avantajlarına sahip olsa da enerji maliyeti ve devlet destekleri konusunda dezavantajlı durumdadır. Ülkemizde süs bitkileri üretim faaliyetlerinin tarımsal faaliyet olarak değerlendirilmemesi ve seraların ticarethane olarak kabul edilmesi gibi nedenlerle enerji ve su kullanımı konularında teşviklerden yararlanılamamaktadır. Seramik sektörüne uygulanan %30'luk enerji indirimi ve turizm sektörünün yararlandığı %30-40'lık ısıtma indirimine süs bitkileri sektörünün de dahil edilmesi, sektörün katma değeri daha yüksek çeşitlere yönelmesine ve gelişmesine katkı sağlayacaktır (Anonim, 2011a). Sektörde özellikle ihracata yönelik üretim yapan işletmelere yatırıma (alt ve üst yapı, alet ekipman, sulama sistemleri, enerji ve teknolojiyi kullanan sera yapımı yatırımları vb.) yönelik verilen kredilerde faiz oranının düşük ve vade süresinin uzun (10-20 yıl) tutulması hem yatırımları artıracak hem de ithalatı azaltarak ihracatı artıracaktır.

3.9. Kişi Başına Süs Bitkileri Tüketimi: Kişi başına çiçek tüketimimiz her ne kadar son yıllarda artış gösterse de bu artış istenilen seviyede değildir. Bunda canlı çiçekler yerine yapay çiçeklerin tercih edilmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin Avrupa'da kişi başına yıllık ortalama kesme çiçek tüketimi 80-90 \$ (en yüksek tüketimin olduğu Danimarka, Belçika ve İsviçre'de bu değer 100 \$ seviyesindedir) iken ülkemizde bu değer 2013 yılında ancak 20 \$ seviyesine ulaşmıştır. AB ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de tanıtım, reklam, fuar ve toplantı faaliyetleri ile tüketicilerin bilinçlendirilmesi çiçek tüketimine (özellikle kesme çiçek ve iç mekan süs bitkileri) olumlu yansıtacaktır.

3.10. Ar-Ge Faaliyetleri ve İslah Çalışmaları: Ülkemizde gerek üniversite ve kamu kurum-kuruluşları gerekse özel sektörde süs bitkileri üzerine araştırma yapan

araştırmacı sayısı son derece sınırlıdır. Üniversitelerimizin Ziraat Fakültelerinde süs bitkileri üzerine verilen ders sayısı 1-2 adetle sınırlıdır. Özel sektörde hemen hemen hiçbir işletmede Ar-Ge'ye yönelik bir çalışma yürütülmemektedir. Oysa dünyada süs bitkileri sektöründe önde olan ülkelerdeki birçok işletmede Ar-Ge faaliyetleri sonucu hem yeni çeşitler ıslah edilmekte hem de yetiştirme teknikleri konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Dünya ile entegrasyonun sağlanması ve dünya piyasasında rekabet gücünün artırılması için Ar-Ge ve ıslah çalışmalarına gereken destek verilmeli ve bu konuda çalışacak araştırmacı sayısı artırılmalıdır. Ar-Ge çalışmaları sektörün gerçekleri ve ihtiyaçları göre organize edilmelidir.

3.11. İzinsiz ve Kaçak Doğal Çiçek Soğanı Sökümleri: Tüm dünyada hızla artan nüfus ve gelişen teknoloji doğal kaynaklar ve dolayısıyla bitki türleri üzerinde büyük bir baskının oluşmasına neden olmaktadır. Bu gün doğal çiçek soğanlarını tehdit eden başlıca iki unsur; doğal yaşam ortamlarının (habitat) tahribi ve bitki türlerinin ticari amaçlarla aşırı miktarda sökülmesidir (Alp, 2006). Doğal çiçek soğanlarının eskiden olduğu gibi günümüzde de izinsiz ve kaçak yollarla sökülmesi devam etmekte ve sökülen bu soğanlar kaçak yollarla yurt dışına gönderilmektedir. İzinsiz ve kaçak sökümler ağır cezai müeyyide ve yaptırımlar uygulanarak önlenmelidir. Doğa tahribatının engellenmesi ve biyo-çeşitliliğin korunması amacıyla doğadan sökümler tamamen yasaklanmalı ve soğanların kültür koşullarında üretimi teşvik edilmelidir. Çiçek soğanlarının çoğaltılmasında diğer vegetatif yöntemlerin yanında hızlı çoğaltma yöntemlerinden olan doku kültürüne de mutlaka yer verilmelidir.

3.12. Süs Bitkileri Yaşam Alanlarının Yok Edilmesi: Ülkemizde özellikle geofitlerin yaşam alanları tarla açma, aşırı otlatma, sanayileşme, çorak ve bataklık alanların ıslahı, turizm faaliyetlerinin artması, orman yangınları, kara yollarının gelişimi ve yeni yolların yapılması, yeni havalimanlarının yapılması, tarımsal üretimi artırmak amacıyla yapılan desteklemeler ile tarım yapılmayan ve doğal çiçek soğanları türlerinin yayıldığı alanların tarıma açılması vb. nedenlerle her yıl yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gibi durumlarla karşılaşılması durumunda öncelikle alan ilgili uzmanlar tarafından incelenip değerlendirildikten sonra çalışmalara başlanmalıdır.

3.13. Verilerin Kayıt Altına Alınması: Ülkemizde süs bitkileri sektörü tam örgütlü bir yapıya sahip olmadığından dolayı süs bitkileri sektörüyle ilgili beyan edilen bazı verilerde tutarsızlıklar söz konusudur. Yapılan literatür araştırmalarında farklı araştırmacıların aynı üretim yılına ait verilerinin bile birbirinden farklı olduğu saptanmıştır. Süs bitkilerine yönelik TÜİK verilerinde, Konya'da park, bahçe ve peyzaj planlama çalışmalarında kullanılmak üzere yetiştirilen çiçek soğanları (lale, sümbül, nergis, yıldız vb.) üretim alanları kesme çiçek üretim alanlarına dahil edilmektedir. Benzer şekilde süs bitkisi olarak değerlendirilmeyen bazı ürün grupları [(60220100000 GTİP nolu asma; aşıllı/köklendirilmiş), (60220900019 GTİP nolu meyveleri yenilen diğer ağaç ve çalılar; aşıllı veya aşılsız), (60290100000 GTİP nolu mantar miselleri), 60290300000 GTİP nolu sebze ve çilek fideleri vb.) TÜİK verilerinde süs bitkileri ihracat listesine dahil edilmiştir. Süs bitkileri sektöründe gerek üretim alanları ve üretim miktarları gerekse ihracat ve ithalat değerlerine yönelik verilerin kayıt altına alınması hem sektörün mevcut durumunun ortaya konulması hem de üretim planlaması bakımından yararlı olacaktır.

4. DEĞİŞİMLER VE YENİ ARAYIŞLAR

Gelişmiş ülkeler (Hollanda, İtalya, İspanya, İngiltere, ABD, Japonya, Fransa ve Almanya) 1990'lı yıllardan itibaren birçok kesme çiçek türünün üretim alanını enerji ve işgücü maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle uygun iklim koşulları ve işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere (Kenya, Kolombiya, Etiyopya, Ekvator, Zambiya, Zimbabve, Uganda, Hindistan vb.) kaydırmaya başlamış ve halen kaydırmaya devam etmektedir. Günümüzde birçok Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkesinde uygun iklim koşulları nedeniyle hem sera hem de açık alanda dünya piyasalarında tercih edilen kaliteli kesme çiçekler (kesme gül, kasımpatı, hypericum, liliyum, orkide, karanfil, kesme yeşillikler vb.) yetiştirilmektedir. Birçok ülke de kendi doğal floralarındaki türleri süs bitkileri sektörüne kazandırarak bu türlerin ihracatına başlamışlardır. Üretimde yüksek teknolojiye yararılanan ve birim alandan maksimum düzeyde verim alan Hollanda'da kesme gül üretim alanları yıldan yıla azalma gösterirken, krizantem ve ortanca gibi türlerin üretim alanları artış eğilimindedir. Kolombiya, Ekvator, Kenya ve Etiyopya uygun iklim koşulları sayesinde dünya kesme gül pazarına yön veren ülkeler konumuna gelmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin birçoğu anaç materyalleri Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkelerinde üretmekte ve bu ülkelere çelik alma yolunu tercih etmektedirler.

Kesme çiçek sektörü ülkemizde özellikle son 10 yıl içerisinde yüksek oranda gelir getiren, istihdam sağlayan bir tarım faaliyeti haline gelmiştir. İç piyasada kişi başına çiçek tüketimi de son 10 yılda 20 kat artarak 20 \$ seviyesine ulaşmıştır. Kesme çiçek ihracatında yıllardır tek ürün ve tek pazara bağımlı yapıda tek ürün riski devam etmekte ancak tek pazar riski alternatif pazarlarla kısmen çözüme kavuşmuştur. Türkiye'de birçok ilde (Denizli, Aydın, Manisa, İzmir, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Kırşehir, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Yozgat vb.) sera ısıtmasına uygun zengin jeotermal enerji kaynakları bulunmakla birlikte, bu kaynakların süs bitkileri sektöründe sera ısıtmasında kullanımına yönelik günümüze kadar ciddi bir mesafe alınamamıştır. Belirtilen illerde jeotermal enerjiyle ısıtılan sera yatırımının teşvik edilmesi ve yapılacak sera yatırımlarına devlet tarafından destek verilmesi süs bitkileri sektörüne (özellikle kesme çiçek ve iç mekan süs bitkileri) yeni bir ivme kazandıracaktır. Jeotermal alanlara yapılacak sera yatırımlarında, işletme yeri seçilirken öncelikle sulama suyu varlığı ve kalitesi ile ilgili etütler mutlaka yaptırılmalıdır.

Ülkemiz süs bitkileri üretimi için uygun iklim koşulları ve geçit ekolojilerine sahiptir. Yaz aylarında yayla iklimine sahip bölgeler kesme çiçek üretimi için mutlaka değerlendirilmelidir. Batı ve Orta Karadeniz Bölgesi başta soğanlı kesme çiçekler ve kesme yeşillikler olmak üzere birçok süs bitkisi için uygun iklim koşullarına sahiptir. Özellikle yaz aylarında bu bölgelerde de üretimin desteklenmesi ve teşvik edilmesi sektöre yeni bir ivme kazandırabilecektir. Türkiye dünyada zengin bir doğal flora sahip olmasına rağmen bu floradan günümüze kadar yeterince yararlanılamamıştır. Doğal florada gerek kesme çiçek ve kesme yeşillik gerekse çelenk ve buket yapımında kullanılacak türlerin kültüre alınıp mutlaka sektöre kazandırılması gerekmektedir. Günümüzde birçok üretici yeni ürün ve yeni gelir kaynağı oluşturma çabası içerisinde. Bu gelişme fırsatı doğru projeler ve desteklerle avantaja çevrilmelidir. Dünyada son yıllarda dekoratif yapraklı ve güzel meyveli ağaç ve çalı dallarının kullanımı artış eğilimindedir. 0604 GTİP nolu ve "Yosun ve Ağaç Dalları" isimli ürün grubunda (orman ağaç dalları, kozalaklar, çelenk ve buket yapmaya

elverişli malzemeler) yer alan süs amaçlı çelenkler bu grupta en önemli ihraç kalekimizi oluşturmaktadır. Türkiye florasının çok sayıda dekoratif yapraklı ve güzel meyveli türe sahip olması bu ürün grubunda önemli avantajlar sunmaktadır.

Dış mekan süs bitkileri kentsel yaşam alanlarındaki yaşam kalitesini yükselten, dolayısıyla insan sağlığı ve psikolojisi üzerine doğrudan etkili olan bir sektördür. Uygun iklim koşulları, hızlı kentleşme, iç ve dış pazarlara yakınlık gibi faktörler son 10–15 yıl içerisinde ülkemizde dış mekân süs bitkileri sektöründe önemli gelişmelere neden olmuştur. Ülkemizde genellikle aile işletmeciliği şeklinde işletmelerin yanı sıra dış ticarete yönelmiş büyük ölçekli işletmelerin de olduğu ve sektörün resmi istatistik verilerinin çok daha üzerinde üretim ve ticaret potansiyeline sahip olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Son yıllarda dış mekan süs bitkilerinde tüketici talepleri bodur, form ve şekil verilmiş, renkli yapraklı (sarı, mavi, kırmızı, alacalı) ve uzun süre çiçekli kalan bitkilere yoğunlaştığından dolayı bu tür bitkilerin üretimine öncelik verilmelidir. Dış mekan süs bitkilerinde de ülkemizin en önemli üstünlüğü zengin bitki çeşitliliği ve ekolojik çeşitliliğidir. Bu özelliklerin iyi bir sektörel örgütlenme, bilgi ve teknoloji ile bütünleştirilmesi bu faaliyet alanını dünyada önemli bir ihracatçı konumuna getirebilir. Dış mekan süs bitkilerinde son yıllarda bonzai, minyatür bahçe, topiary ve dikey bahçe uygulamalarına talep giderek artış göstermektedir. Özellikle dikey bahçe sistemleri ve bu sistemlerde kullanılan bitkiler üzerinde yürütülen (sıcak, soğuk, güneş ve gölgeye dayanım) Ar-Ge çalışmaları, yakın gelecekte bu alandaki ticari faaliyetleri artıracaktır. Ülkemizde dış mekan süs bitkileri taşımacılığında karayolu dışında deniz ve demiryolu taşımacılığının da devreye sokulması nakliye maliyetlerini azaltacaktır.

Son yıllarda ülkemizde dış mekan süs bitkileri ticareti yapan işletmeler arasında uluslararası düzeyde ticaret yapabilen ve büyük yatırımlar yapan işletmelerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu işletmelerden bazıları yabancı firmalar ile ortaklık kurmuşlardır. Yerli ve yabancı sermayeli firmalar arasında ortaklık ve işbirlikleri sektöre kalite artışı, teknoloji transferi ve istihdamın artırılması bakımından olumlu yansımaktadır. Dış mekan süs bitkileri üretiminde de jeotermal kaynaklarından yararlanılarak, üretimin sezon dışına genişletilmesi, üretim sürecindeki süreyi kısaltacak ve üretim maliyetlerini düşürecektir. Son yıllarda dış mekan süs bitkileri ithalatında maliyeti azaltmak amacıyla hacimli bitkiler yerine daha küçük boyutlu bitkiler ithal edilmekte ve bu bitkiler ülkemizde satış için uygun büyüklüğe ulaştıklarında satışa sunulmaktadır. Ülkemizde turizm bölgelerinde özellikle yaz aylarında çiçekli bitkilerin (özellikle çalı ve mevsimlik çiçekler) kullanımı fazladır. Bu bölgelere yönelik olarak özellikle çalı türleri ve mevsimlik çiçeklerin üretim planlamasının yapılması sektöre ivme olumlu yansımaktadır. Sıcak iklim bölgelerinde kuraklığa dayanıklı çim türleri ve yer örtücü bitkilerin kullanım trendi giderek artmaktadır. Bu bölgelere yönelik olarak kuraklığa dayanıklı yeni çim türlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Son yıllarda ülkemizde kolay ve kısa sürede çözüm olması bakımından rulo çim kullanım trendi giderek yükselmektedir.

Dış mekan süs bitkileri alt sektörü aşırı ithalat nedeniyle sürekli dış ticaret açığı veren bir faaliyet alanı konumundadır. Son yıllarda başta Sakarya olmak üzere bir çok ilimizde dış mekan süs bitkileri alt sektörüne yönelik olarak önemli yatırımlar yapılmış ve fidanlıklar kurulmuştur. Önümüzdeki yıllarda üretilen fidanların satışının devreye girmesiyle birlikte dış mekan süs bitkileri ithalatında önemli bir azalma beklenmektedir. Dış mekan süs bitkileri ihracatında yurtdışında faaliyet gösteren

Türk müteahhitlik hizmetlerinin gelişimine paralel olarak bu faaliyet alanında ihracat önemli artış göstermektedir. Aynı zamanda ülkemizde de inşaat sektöründeki gelişme ve yatırımlar dış mekan süs bitkileri kullanımını önemli derecede artırmıştır.

İç mekan süs bitkileri için günümüzdeki en büyük fırsatlardan biri yeşil binalar ve dikey bahçelerdir. Son yıllarda küresel ısınma ve temiz su ihtiyacı gibi çevresel sorunların ciddi boyutlara ulaşması ile birlikte çevre dostu/sürdürülebilir binalar (yeşil binalar) konsepti hızla artmaya başlamıştır. LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) sertifikası da binaların yeşil bina olup olmadığını değerlendiren bir sistemdir. 7 başlık altında incelenen bu sistemde başlıklardan biri de iç mekan yaşam kalitesidir. Belirtilen başlıktan puan almak isteyen bina sahiplerinin iç mekanda belli bir oranda iç mekan bitkisi kullanmak zorunda olması sektör için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Ekolojik sorunların arttığı ve yeşil alanların azaldığı günümüzde, dikey bitkilendirme uygulaması, özellikle yeşili çoğaltmak isteyen tasarımcılar için büyük önem taşımaktadır. Bu yöntemle hem bitkilerin biyolojik çeşitliliği için koruyucu mekanlar oluşturulmuş olacak hem de doğayı meknlara taşıyarak insanların günlük hayatta doğayla iç içe olması sağlanacaktır. Dikey bahçeler, ekolojik fayda ve görsel şölen oluşturmasının yanı sıra, ses ve ısıya karşı binalarda doğal bir yalıtım oluşturması yanında yapraklar kökler ve mikroorganizmalar sayesinde geniş bir hava temizleme özelliğine sahiptirler. Bu da dikey bahçelerin değerini her geçen gün artırmaktadır. Sektör açısından bu durum çok önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Dikey bahçeler yatay bitkilendirmeye göre de çok daha fazla bitki kullanma imkanı sunmaktadır. İç mekan süs bitkilerinin pazarlanmasında tüketici ilgisinin çekilmesine yönelik bitkilerin farklı kaplar (cam, terrarium, sepet vb.) içerisine yerleştirilmesi, boyanması ve farklı tasarımlarla sunulmasına yönelik eğilim giderek artış göstermektedir.

Dünyada geleneksel çiçek soğanı üreten ülkeler (Hollanda, Fransa vb.) yanında küreselleşme ve artan rekabet yeni soğanlı bitki üreticilerini ortaya çıkarmıştır. Bunlar arasında Çin, Hindistan, Malezya, Pakistan, Tayvan, Tayland, Singapur, Sri Lanka, ve Vietnam soğanlı bitki üreticisi olarak dünya üzerinde yerlerini almaya başlamıştır (Benschop, ve ark 2010). Ülkemizin de dünya çiçek soğanları pazarında yerini alabilmesi ve söz sahibi olabilmesi için hem coğrafi konumu ve topografik yapısı nedeniyle sahip olduğu uygun ekolojik avantajlarını hem de geofitler açısından zengin varlığını mutlaka kullanması gerekmektedir. Çiçek soğanları konusunda yerel koşullara göre değişen bilgi havuzunun oluşturulması ve elde edilecek bilgi birikiminin artmasıyla soğan üretiminde temel hedef olan en düşük fiyatla maksimum sayıda ve büyüklükte, kaliteli soğan üretimi hedefine yaklaşılabilir. Son yıllarda lalenin ülkemizde peyzaj planlama çalışmalarında kullanımının artması, zaman zaman sökülümü yasak olmasına rağmen doğadan sökülerek pazarlanan *Galanthus*, *Anemone*, *Fritillaria*, *Leucojum* ve *Cyclamen* gibi kullanım potansiyeli yüksek olan türlerin de peyzaj planlama çalışmalarında kullanımı gündeme gelmeye başlamıştır. Ülkemiz florasında bulunan ve süs bitkisi olarak değerlendirilebilecek soğanlı bitkilerin popülasyonlarından uygun tiplerin seleksiyonu ve hızlı üretim tekniklerinin belirlenmesi doğal türlerimizin kültüre alınması ve ıslah çalışmalarına önemli katkı sağlayacaktır.

Ülkemizin sahip olduğu genetik ve ekolojik zenginlik başta lale üretimi ve ıslahı olmak üzere ticari değeri yüksek diğer soğanlı bitkilerde de oldukça yüksek bir potansiyele sahip olduğumuzu göstermektedir. Bununla birlikte üretim materyalinde dışa bağımlılık, yetişmiş eleman eksikliği, disiplinler arası işbirliğinin

eksik olması, ıslah çalışmalarına başlamakta geç kalınması, soğanlı bitkilerinin ıslah ve çoğaltılmasında bitkilerin yapısından kaynaklanan sınırlayıcı faktörler bu konuda gelişme hızımızı oldukça azaltmaktadır. Ülkemizde çiçek soğanları ve soğanlı süs bitkileri sektörünün gelişmesi için ıslah ve çeşit geliştirme çalışmalarına önem verilmelidir. ıslah çalışmalarında klasik ıslah teknikleri yanında modern ıslah tekniklerine de yer verilmelidir. Son yıllarda gerek üniversiteler gerekse de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı araştırma enstitülerinde soğanlı bitkilerin kültüre alınması ve ıslahı üzerinde önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında *Colchicum*, *Iris*, *Fritillaria*, *Hyacinthus*, *Lilium*, *Nectaroscordum*, *Polygonatum*, *Tulipa*, *Tchihatchewia* türleri ve bazı kumul bitki türleri, ilgili enstitülerde koleksiyon bahçeleri oluşturularak muhafaza altına alınmıştır. Ayrıca soğanlı bitkiler bakımından gen havuzları oluşturulmuş ve gen havuzları yabancı ülke kökenli türler ve standart çeşitlerle genişletilmiştir. “Lale Vatanına Geri Dönüyor” sloganı çerçevesinde başlatılan proje kapsamında lalenin peyzaj planlama çalışmalarında süs bitkisi olarak kullanımı kısa zamanda halk tarafından benimsenmiş ve başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde lalenin kullanımı her geçen gün yaygınlaşmıştır (Özzambak ve ark. 2010). Lale'nin peyzaj planlama çalışmalarında kullanımına artan talep lale soğanı ithalatını da artırmıştır.

5. SÜS BİTKİLERİNDE ISLAH YENİ TÜR/ÇEŞİTLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Ülkemiz; iki farklı gen merkezinin kesiştiği noktada bulunması ve üç farklı fitocoğrafik bölgeyi barındırması nedeniyle zengin bitki çeşitliliğine sahiptir (Ekim ve ark., 2000). Süs bitkisi olarak değerlendirilen birçok türün de anavatanı olan ülkemizde ıslah edilmiş ticari süs bitkisi çeşidimiz yok denecek kadar azdır. Yabancı ıslahçıların pek çoğu ülkemiz florasından ıslah materyallerini temin ederken, ülkemizde yıllarca çeşit geliştirmeye yönelik çalışmaların olmaması üzücüdür. Özel sektörün, uzun süreli çalışmalar olması nedeniyle çeşit geliştirme çalışmalarına yönelmemesi, kamu araştırma enstitüleri ve üniversitelerde süs bitkileri ıslahı konusunda çalışan araştırmacı sayısının azlığı, sektörde ıslaha yönelik araştırma geliştirme çalışmalarının geç başlatılmasına neden olmuştur. Yeni çeşitlerin geliştirilmesindeki gecikmeler süs bitkileri sektörünü üretim materyali açısından dışa bağımlı hale getirmiş ve oldukça yüksek ıslahçı hakkı ödeyerek (örneğin: karanfilde anaç bitki başına 1.1-1.5 €, çelik başına 3.5 Eurocent, kesme gülde fidan başına 1.05 €, kasımpatı'da çelik başına 0.0106-0.0121 Eurocent, sardunya çeliklerinde 3 Eurocent, saksılı süs bitkilerinde türlere göre değişmekle birlikte ortalama bitki başına 0.07-12 Eurocent) üretim materyali ithal etmesine neden olmuştur. Dünyada diğer sektörlerde fikri mülkiyet haklarının öne çıkmasıyla, süs bitkileri sektöründe de ıslahçı hakları son yıllarda önem arz etmeye başlamıştır. Üretim materyalinin yüksek maliyeti nedeniyle izinsiz çoğaltım yöntemlerine başvuran üreticilerimiz hukuki sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, tüketici taleplerini karşılayabilecek, iç ve dış piyasada tercih edilebilecek yerli çeşitlerin geliştirilmesi sektörün birincil önceliği olmalıdır.

Süs bitkileri konusundaki Ar-Ge çalışmalarının geçmişte yetiştirme teknikleri ağırlıklı iken, günümüzde ıslah, yeni tür ve çeşitlerin geliştirilmesi ile ilgili olması olumlu gelişmelerdir. Ülkemizdeki süs bitkileri alanındaki ıslah çalışmaları incelendiğinde; sayısının yetersiz olduğu fakat son 15 yıl içerisinde belirli bir ivme kazandığı görülmektedir. Mevcut projelerin büyük bir kısmı kamu araştırma kuruluşlarında yürütülmektedir. Bu projelerin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de özel sektör tarafından yapılması süs bitkileri sektörünün gelişmesi ve geleceği açısından

son derece önem taşımaktadır. Ülkemizde süs bitkileri ıslahı konusunda son yıllarda sevindirici gelişmeler yaşanmaktadır. 2013 yılında dört şakayık (*Paeonia* spp.) çeşidinin ıslahçı hakkının tescil edilmiş olması, yine karanfil, gül, zambak, lale, siklamen ve çim gibi ekonomik değeri yüksek olan türlerde de ıslah programlarının başlatılmış olması önemlidir. Bunun yanı sıra son yıllarda doğal bitkilerde kültüre alma çalışmaları ile gen havuzlarının oluşturuluyor olması sektörün geleceğine dair umut verici gelişmelerdir. Süs bitkileri ıslahı ve çeşit geliştirme çalışmalarında in vitro teknikler doğrudan doğruya ıslah yöntemi olarak kullanılabilceği gibi klasik ıslah yöntemlerinde karşılaşılan güçlükleri aşma ve ıslah süresini kısaltma şeklinde de kullanılabilir. Süs bitkileri ıslah stratejilerinde, moleküler yöntemler diğer tarımsal ürünlerin birçoğu ile kıyaslandığında bunların gerisinde kalmış olsa da son yıllarda ıslah süresini kısaltmak, özellikle arzu edilen karakterlerin belirlenmesi ve bunların sonraki bireylere aktarılması konularında büyük yararlar sağladığı için hızla kabul görmektedir. Dünyadaki çalışmalar incelendiğinde gen transferi ile çiçek renk özelliklerinde değişiklik meydana getirilmiş, pazarlanmasına izin verilmiş karanfil ve gül çeşitlerinin olduğu görülmektedir (Dobres, 2011; Tanaka and Brugliera, 2013). Süs bitkileri ıslahçıları, çalışmaları için yeni fırsatlar sunan biyoteknoloji yöntemlerindeki bu gelişmeleri takip ederek, ortaya çıkan bilgi ve teknolojik gelişmelerden faydalanmalıdır.

Ülkemizin süs bitkileri ıslahı konusunda, etkin konuma sahip ülkelerden biri olabilmesi özel sektör, üniversite ve kamu araştırma kurumlarının ortak ve eşgüdümlü çalışmaları, ıslah ve çeşit geliştirmede önceliklerin ve stratejilerin birlikte belirlenmesi ile mümkün olabilir. Süs bitkileri ıslahı ve çeşit geliştirme konusunda faaliyet gösterecek özel firmalara Ar-Ge alt yapılarını oluşturma aşamasında devlet desteği sağlanmalıdır. Bu firmalara ihtiyaç halinde kamunun araştırma merkezleri ve laboratuvarlarının ortak kullanım yolu açılmalıdır. Ziraat fakültelerinde ve kamu araştırma kuruluşlarında “süs bitkileri yetiştiriciliği ve ıslahı” birimleri yaygınlaştırılmalı, bu birimlerin faaliyetlerini yürütebilmeleri için gerekli personel ve alt yapı imkanlarının iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Islah çalışmaları bireysel çalışmalar olmaktan çıkarılmalı, sistemli ekip çalışmaları haline getirilmelidir. Islahçılar için bilgi birikimlerini artıracak, dünyadaki yeni gelişmeleri takip etme imkânı sunan yurt içi ve yurt dışı eğitim olanaklarının sağlanması gerekir. Islah çalışmalarına ayrılan maddi kaynaklar oldukça yetersizdir. Bu kaynaklar artırılmalı ve çeşitlendirilmelidir. TÜBİTAK tarafından desteklenen süs bitkileri ıslahı ve çeşit geliştirme projelerinde proje sürelerinin makul seviyelere çıkarılması gerekmektedir.

6. SONUÇ

Ülkemiz süs bitkileri sektörü her geçen yıl büyüyen ve bu büyümeyle birlikte geleneksel yapısını yitirip endüstriyel görünüm kazanan ve ülke ekonomisine katkısı da artan dinamik bir sektör konumuna gelmiştir. Türkiye süs bitkileri sektöründe başta ekolojik özellikleri, pazar ülkelere yakınlığı ve zengin biyoçeşitliliği olmak üzere sahip olduğu diğer pek çok avantajı iyi değerlendirip kullanabilirse dünyada önemli bir süs bitkileri üreticisi ve ihracatçısı konumuna gelebilir.

KAYNAKLAR

- Aksu, E., 2001. İç Mekan (Saksılı-Salon) Süs Bitkileri Raporu 2000. Bitkisel Üretim İhtisas Komisyonu Süs Bitkileri Alt Komisyon Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. DPT-2645-ÖİK.653,s:140, Ankara.
- Aksu, E., 2011. İhraç Edilen Doğal Çiçek Soğanlarımız ve Üretim Teknikleri. Hasad Yayıncılık, 54s, İstanbul.
- Alp Ş., 2006. Doğal Çiçek Soğanları, Ters Lale, Koruma Önlemleri ve Yetiştiriciliği, DÇS Derneği, Yalova
- Anonim, 2001. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Süs Bitkileri Alt Komisyonu Raporu, s: 104–108.
- AIPH/Union Fleurs, 2010. International Statistics Flowers and Plants 2010. AIPH/Union Fleurs International Flower Trade Association, Volume:58, Netherlands.
- Anonim, 2011a. Antalya Tarım Master Planı. Antalya Valiliği İl Tarım Müdürlüğü, Ocak 2011.
- Anonim, 2011b. Market Report. Focus on the EU and Swedish Market. Floriculture Products May 2011. The Swedish Chambers of Commerce. p:34.
- Anonim, 2012b. <http://www.susbitkileri.org.tr/tr/arastirma-raporlari/sus-bitkileri-sektor-raporu>. Süs Bitkileri Sektör Raporu 2011. Orta Anadolu Süs Bitkileri ve Mamulleri İhracatçıları Birliği.
- AIPH/Union Fleurs, 2013. International Statistics Flowers and Plants 2013 AIPH/Union Fleurs International Flower Trade Association Volume:61, Netherlands.
- Anonim, 2013b. Süs Bitkileri ve Mamülleri 2013 Yılı Değerlendirmesi. <http://www.susbitkileri.org.tr/tr/arastirma-raporlari>. (Erişim tarihi: 05 Ekim 2014).
- Anonim, 2013c. Doğu Marmara Süs Bitkileri Raporu, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı. Yalova Yatırım Destek Ofisi, 2013 s:40.
- Anonim, 2013d. Flowers and Ornamental Plants. Working Document. European Commission, p:72.
- Anonim, 2013e. Ortaklaşa Rekabet ve Sektör Birlikteliği Ortak Akıl Toplantısı Sonuç Raporu. Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri ve Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği, 18-20 Ocak 2013, Royal Holiday Palace, Antalya.
- Anonim, 2014a. Doğu Marmara Bölgesi Süs Bitkileri Sektör Raporu, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Kocaeli.
- Anonim, 2014b. Süs Bitkileri Sektör Raporu. Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği (SÜSBİR), Ankara 8s.
- Anonim, 2014c. Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. 132 s. Ankara.
- Benschop, M., Kamenetsky, R., Nard, Le M., Okubo, H., De Hertogh, A.A., 2010. The Global Flower Bulb Industry: Production, Utilization, Research. Horticultural Reviews, Volume 36, Wiley-Blackwell.
- BÜGEM, 2014a. <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tarla-Ve-Bahce-Bitkileri/Urunler-Ve-Uretim> “ Süs Bitkileri”, (Erişim tarihi: 10 Ekim 2014).
- BÜGEM, 2014b. Süs Bitkileri Üretim Verileri. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü 2013 Yılı Faaliyetleri ve Verileri, s:93-95, Ankara.
- Dobres, M.S., 2011. Prospects for commercialisation of transgenic ornamentals. In: Transgenic horticultural crops; challenges and opportunities (Mou B; Scorza R,eds.), pp 305 - 316. Boca

Raton, Florida: CRC press.

Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N., 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve Yüzüncü Yıl Üni., Ankara. s:45-196.

Karagüzel, O., Korkut, A.B., Özkan, B., Çelikel, F., Titiz, S., 2010. Süs Bitkileri Üretiminin Bugünkü Durumu, Geliştirilme Olanakları ve Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı. s:539-558.

Kazaz, S., Yılmaz, S., Aydınşakir, K., 2008. Kesme Çiçek Sektörüne Genel Bir Bakış. In: İyi Tarım Uygulamaları Işığında Karanfil Yetiştiriciliği. Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, s:1-9. Antalya.

Kazaz, S, Karagüzel, Ö, Kaya, AS, Aydınşakir, K, Erken, K, Erken, S, Gülbağ, F, Zeybekoğlu, E, Haspolat, G, Hocagil, M, Saraç, Yİ, Bozdoğan, E, Altun, B, Aslay, M, Rastgeldi, U, 2013 Türkiye Kesme Çiçek Sektörünün Ürün Desenlerine Göre İller ve Bölgeler Düzeyindeki Durumu V Ulusal Süs Bitkileri Kongresi, s:276-282, 06-09 Mayıs, 2013, Yalova.

Özzambak, M.E., Salman A., Alp Ş. Zeybekoğlu E., Karaağaçlı M., 2010. Lale Soğanı Yetiştirme Tekniklerinin İyileştirilmesi, Yaygınlaştırılması ve Yeni Lale Çeşitlerinin Geliştirilmesi. 51.STZ. 2010-1 Nolu Santez Proje Sonuç Raporu.

Tanaka, Y., Brugliera, F., 2013. Flower colour and cytochromes P450. Phil. Trans. R. Soc. B 368, 201220432 <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2012.0432>.

Trademap, 2014. Trade Statistics For International Business Development. http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx, (Erişim tarihi: 08 Ekim 2014).

TÜİK, 2014a. Türkiye İstatistik Kurumu Verileri. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2115, (Erişim tarihi: 10 Ekim 2014).

TÜİK, 2014b. , Türkiye İstatistik Kurumu Verileri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, (Erişim tarihi: 10 Ekim 2014).

Uluğ, V., Yücel, G., 1996. Dış Mekan Süs Bitkileri Raporu. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık D.P.T. Müsteşarlığı, Yayın No: DPT:2464, ÖİK:515, s. 11-37, Ankara.

Uzun, G., Söğüt, Z., 2002. Üretici Birlikleri ve Süs Bitkileri. II Ulusal Süs Bitkileri Kongresi, Narenciye ve Seracılık Araştırma Enstitüsü, 22-24 Ekim, Antalya.

Yazgan, M.E., Korkut, A.B., Barış, E., Erkal, S., Yılmaz, R., Erken, K., Gürsan, K., Özyavuz, M., 2005. Süs Bitkileri Üretiminde Gelişmeler. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, s:589-607, Ankara.

Yetkin, K., 2014. Asya Lale, Sözlü Görüşme, Konya.

Yılmaz, İ., 2009. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Kesme Çiçek Sektörünün SWOT (GTZF) Analizi. Akdeniz Üni. Ziraat Fak.Dergisi, 22(1), 103-112, Antalya.